

İnsan Haklarının Etik İle İlişkisi

Relationship Between Human Rights And Ethics

Ceylan ÇİFTÇİOĞLU – Ömer BOZKURT

Doktora Öğrencisi, Maltepe Üniversitesi, ceylanciftcioglu@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-7560-2362

Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, omerbozkurt21@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-5317-1012

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi – Date Received	4 Nisan / April 2021
Kabul Tarihi – Date Accepted	23 Haziran / June 2021
Yayın Tarihi – Date Published	25 Haziran / June 2021
Yayın Sezonu	Nisan – Mayıs– Haziran
Pub Date Season	April – May – June

Atf / Cite as: Çiftçioğlu, C.-Bozkurt, Ö. (2021). İnsan Haklarının Etik İle İlişkisi/ Relationship Between Human Rights And Ethics. Turkish Academic Research Review, 6 (2), 661-696. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr/issue/62824/909408>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet şAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

İnsan Haklarının Etik İle İlişkisi¹

Ceylan ÇİFTÇİOĞLU – Ömer BOZKURT

Öz

İnsanların toplumsal yapı içerisinde sağlıklı ve mutlu yaşayabilmeleri için uymaları gereken bazı kurallar vardır. Bu kurallardan bir bölümü yazılı kurallar olarak karşımıza çıkarken, bazı kurallar ise yazılı olmasa da insanların uymaları gereken kurallar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yazılı olmayan kuralların başında etik alanındaki kurallar gelmektedir. Gerek insanlar arasındaki ilişkilerde gerekse de örgütsel davranışlarda etik kavramı sosyal ilişkilerin sağlıklı olmasında önemli bir yere sahiptir. Tarihsel açıdan ele alındığı zaman kökleri ilk çağlara kadar uzanan etik kavramı günümüzde psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve felsefe başta olmak üzere birçok alanda önemli bir araştırma konusudur. Bunun temelinde etik kavramının birçok olgu ve kavram ile yakından ilişkili olması yatmaktadır. Etik kavramı ile yakından ilişkili olan kavramlardan birisi de insan hakları kavramıdır. Literatürde etik kavramı ile yakından ilişkili olan ahlak ve hukuk kavramları üzerine birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen, etik ve insan hakları arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmaların daha kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada etik ve insan hakları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Belgesel kaynak derlemesi modeline göre gerçekleştirilen çalışmanın sonunda etik ve insan hakları kavramlarının birbiri ile iç içe olduğu, insan hakları kapsamına giren birçok davranışın etik ile anlamlı bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Felsefe, Etik, İnsan Hakları, Hukuk, Ahlak.

Relationship Between Human Rights And Ethics

Abstract

There are some rules that people must follow to live peacefully and happily within the social organism. While some of these rules appear as written rules, some of the rules appear in the form of rules that people should be followed even if they are not written. One of leading unwritten rules is the rules in the field of ethics. The concept of ethics has an important place both in relations between people and in organizational behaviors for the social relations to be proper. The concept of ethics, which dates back to early times when it was historically addressed, is an important research topic in many areas, mainly in psychology, sociology, anthropology and philosophy. This is mainly because the concept of ethics is closely related to many facts and concepts. One of the terms closely related to the concept of ethics is the conception of human rights. Although many studies have been conducted on the concepts of ethics and law which are closely related to ethics in the literature, it is

¹ Bu çalışma Ömer Bozkurt danışmanlığında yapılmış olan “Ceylan Çiftçioğlu, *İnsan Haklarının Etik ile İlişkisi*, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Mardin 2019” adlı tezden türetilmiştir.

seen that studies on the relationship between ethics and human rights are more limited. In this study, it is aimed to examine the relationship between ethics and human rights. According to the results of the study carried out according to the documentary resource collection model, it was concluded that the concepts of ethics and human rights are intertwined with each other, and that many behaviors falling within the scope of human rights have a meaningful relationship with ethics.

Keywords: Philosophy, Ethics, Human Rights, Law, Morality.

Structured Abstract

There are some rules that people must follow to live peacefully and happily within the social organism. While some of these rules appear as written rules, some of the rules appear in the form of rules that people should be followed even if they are not written. One of leading unwritten rules is the rules in the field of ethics. The concept of ethics has an important place both in relations between people and in organizational behaviors for the social relations to be proper. The concept of ethics, which dates back to early times when it was historically addressed, is an important research topic in many areas, mainly in psychology, sociology, anthropology and philosophy. This is mainly because the concept of ethics is closely related to many facts and concepts. One of the terms closely related to the concept of ethics is the conception of human rights. Although many studies have been conducted on the concepts of ethics and law which are closely related to ethics in the literature, it is seen that studies on the relationship between ethics and human rights are more limited. In this study, it is aimed to examine the relationship between ethics and human rights. According to the results of the study carried out according to the documentary resource collection model, it was concluded that the concepts of ethics and human rights are intertwined with each other, and that many behaviors falling within the scope of human rights have a meaningful relationship with ethics.

It has been observed that the concepts of ethics, morality, right, law and human rights have similar aspects with each other, as well as some points of divergence. Similarity and dissociation aspects; it can be said that the concepts such as sanction, rule-making, criticism, human origin, naturalness, generality, wholeness, sociality, priority and subordination are related to various levels. From this point of view, it can be put forward in various degrees whether ethics, rights and law agree or differ with each other in terms of being more general or specific, more prescriptive or critical, before or after.

Considering the main subject of this study, it is clear that there is a meaningful relationship between human rights and ethics. Because ethics is one of the primary elements that reveal human rights and form the basis of human rights. Human rights are based on ethical principles as well as written rules and laws. Unethical behaviors of people and many acts that are against human rights are also seen as against moral and legal rules. At this point, it can be said that people should be made aware of ethical behavior in order to protect and improve human rights. Ethical codes also have an important place among the elements that make up the relationship between ethics and human rights. Because ethical codes consist of equality, impartiality, honesty, openness and objectivity. The codes in question also have an important place in the protection of human rights. As a matter of fact, a person or institution that exhibits ethical behaviors within ethical codes also behaves in accordance with human rights.

The relationship between human rights and ethics can be explained through a number of central points: These central points are 1. Right, Law and Respect, 2. Universalism and Integrity, 3. Freedom and Violation, 4. Equality and Discrimination, 5. Social Order and Morality. These central points unite human rights and ethics on a common denominator. As a matter of fact, a person or

institution that acts within these central points will also behave in accordance with ethics and human rights. On the other hand, a person or an institution that acts in violation of these central points exhibits both unethical behaviors and behaviors that violate human rights. As a result, many behaviors within the scope of human rights are in a meaningful relationship with ethics, ethical norms are the basis of human rights, the concepts of ethics and human rights are intertwined, and the concept of human rights has become more meaningful and functional with we can say the help of ethical principles.

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde insanlar daha medeni bir yaşam tarzına sahip olmak için arayışlar içine girmişler, buna paralel olarak yaşamlarında ön plana çıkan bazı kurallar ve bunlarla ilişkili kavramlar ortaya koymuşlardır. Bunların belki de en önemlisi insan hakları kavramıdır. İnsan hakları, geçmişten günümüze farklı şekillerde gündeme gelen bir konu olsa da modern toplum yaşamında üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Bu nedenle insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için yasalar çıkartılmış, beyanname ve bildirimler yayımlanmış ve insan hakları yasal olarak koruma altına alınmıştır. Bu noktada hak ve hukuk kavramlarıyla insan hakları kavramı arasındaki ilişkiler farklı şekillerde irdelenmiştir.

İnsan hakları kavramıyla yakından ilişkili bir kavram da etikdir. Tarihsel açıdan ele alındığı zaman etik kavramının temellerinin insan hakları kavramına kıyasla daha eski dönemlere dayandığı bile söylenebilir. En genel manada etik, insanlara neyin iyi neyin kötü olduğunu göstermeye çalışan, bunun yanında insanları olumlu davranışlara sevk etmeyi amaçlayan ve/veya bu konularla ilgili tartışmaları içeren bir kavramdır. Bu noktada ahlak kavramı da dikkatlere sunulmalı ve onun etikle ilişkisi, benzerlik ve farklılıkları vurgulanmalıdır. Ayrıca hak, hukuk, insan hakları, etik ve ahlak kavramları arasında önemli ilişkiler de vardır. Bu çalışmamızda etik, ahlak, hukuk ve hak kavramları arasındaki ilişkilerden yola çıkarak insan haklarının etikle ilişkisini tartışmaya açacak, bu konuda bir takım değerlendirme ve sonuçlara ulaşmaya çalışacağız.

1. Etik ve Ahlak İlişkisi: Benzerlikler ve Farklılıklar

Grekçe olan “ethos” kelimesinden gelen etik kavramı, en genel manada alışkanlık anlamında kullanılmaktadır (Piepper, 2012, 31; Arıcan, 2016: 11). Etik; iyiyi, kötüyü, doğru ya da yanlış olanı, ahlakı ya da ahlaksızlık gibi kavramları açıklayan, insan ahlakına yönelik ortaya çıkan sorunlara çözüm arama eğiliminde olan ahlak felsefesini de ifade eder (Buyruk-Akbaba, 2018: 762). Etik, birey

faaliyetleri ile bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerin değer açısından boyutlarını, ahlaki açıdan doğru veya yanlış, iyi veya kötü davranışların özelliklerini ve dayanaklarını, bu çerçevede oluşturulan kuralları araştıran, bu konularda ileri sürülen fikirleri ele alan bir felsefe dalı veya disiplini olarak izah edilmiştir (İşgüden ve Çabuk, 2006: 62; Gür, 2018: 377; Koçyiğit ve Karadağ, 2017: 248). Dolayısıyla etik, erdemin, ahlakın ve bunlarla ilişkili alanların felsefi bir bakışla incelenmesini ifade eder. Bu çerçevede etik, yasal kodları, ahlak veya erdem kodlarını ve nihayetinde görgü kodlarını -kısaca yazılı veya sözlü kuralları- tartışma konusu edinir (Erdoğan, 2006: 5-6; Yaran, 2016: 10-11).

Felsefenin bir alt disiplini olan etik, yaygın olarak iki temel dala ayrılmıştır: Bunlardan normatif etik, erdemli hayatın ne şekilde olması gerektiğini ifade eden kodlar olup, kabaca ahlaklı hayatın nasıl yaşanması gerektiğini ifade eder. Normatif olmayan etik veya meta etikse moral sistemlerin dil ve mantığının düzenli incelenmesi olup ahlak sistemlerinin nesnellüğünün tartışılması, ahlak alanıyla ilgili her türlü tartışma, betimleme ve değerlendirmeleri ifade eder (Erdoğan, 2006: 6; Cevizci, 2014: 29).

Etikte de yazılı ve yazılı olmayan kurallar söz konusu olabilmektedir. Birey, bireyler arası, birey-toplum, birey-çevre, toplum-toplum arasındaki ilişkilerde tutum ve davranış biçimlerini belirleyen temel ilkeler bulunmaktadır ki söz konusu ilke, değer ve kurallar bütünü de “etik” olarak değerlendirilmiştir (Daştan, 2009: 284; Boztosun ve diğerleri, 2018: 2). Etik ayrıca “Bireyin tutumlarına temel olan ahlak ilkelerinin hepsi”, “toplumsal yapı içerisinde birey ya da bireylerin, geçmiş dönemlerden günümüze kadar yaşamış olduklarının, vicdanlarının, tecrübelerinin/deneyimlerinin ahlaki yasa ve kurallarla desteklenmiş değerler bütünü” şeklinde de tanımlanmıştır (Aktaş, 2014: 23; Bilgin ve Küçükhazar, 2018: 2. Benzer tanımlar için bkz. Arıcıoğlu ve Tutan, 2008: 47; Erdem, 2012: 25; Yarcın, 2007: 34; Yıldırım ve Kadioğlu, 2007: 76). Bütün bu tanımlamalara rağmen insanların uymak zorunda olduğu yazılı kurallar hukuk, yazısız kurallar ise “kültür” ve “etik” başlıkları dâhilinde toplanmıştır (Arıcıoğlu ve Tutan, 2008: 47).

Neticede etik, bireyin toplumsal boyutta meydana getirdiği ve diğerlerini etkileyen sonuçları ortaya çıkaran eylemleri/davranışları/yapıp etmeleri ve bunları da şekillendiren düşünme aşamaları ile ilişkilidir. Bu durum bağlamında etiğin somut olarak oluşması üç şekilde meydana gelmektedir: (i) Felsefenin bir ana dalı olarak etik, tutumlar çerçevesinde iyinin ne anlama geldiğini ve nelerin iyiyi ifade ettiği konusunu temel almakta; bireyin ideal tutumlarını şekillendirmeyi hedeflemektedir. (ii) Toplum hayatında etik kavramının karşılığı, bireylerin birbirleri ile etkileşimlerinde neleri yapmaları ve nelerden uzak durmaları

gerektiğine ilişkin bir kurallar bütünü; bu özetle genel ahlaktır. (iii) Belirli bir konuda faaliyette bulunan bireylerin uymak zorunda oldukları kuralların tespit edildiği ve o alana özel faaliyetlerdeki arzu edilen tutumların incelendiği meslek etikleri; ilk ikiye göre daha yenidir ve aslında bir açıdan onların bir karışımıdır (Yıldırım ve Kadioğlu, 2007: 76).

Dolayısıyla etik olgusunun sahip olduğu bazı bireysel ve toplumsal amaçlar bulunmaktadır ve Pieper (1999:151-152) etiğin temel amaçlarını i. Özgürlüğü bireyin talep ve etkinlikleri kapsamında göstermek adına, yaşam pratiğinin ve geçerlilik taleplerinin ahlaki haklılıklarının kuramsal olarak aydınlatılması, ii. Yaşam pratiğinin meşruluğu bakımından eleştirel bir çerçevede değerlendirme yapılmasının öğrenilmesi, iii. Eylemde bulunan bireylerin ahlaki yönden yeterlilik sağlaması şeklinde ifade etmektedir (Aktaran: Mahmutoğlu, 2009: 239-240).

Amaçları açısından değerlendirildiğinde, etik, öncelikli olarak başka insanların hak ve özgürlüklerine saygı duyarak yaşamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda insanlar istedikleri davranışları özgürce sergilemek isterken başka insanların da hak ve özgürlüklerini gözetmek durumundadırlar. Bunun yanında insanlar herhangi bir davranışı sergilerken söz konusu davranışın toplumun kabul ettiği ahlaki değer ve normlara uygun olup olmadığını da göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu kapsamda etiğin amaçlarına ulaşabilmesi için toplum genelinde insanların ahlaki tutum, norm ve yargılar hakkında bilgi sahibi olmasının ve söz konusu unsurlara bağlı davranışlar sergilemeleri gerektiği söylenebilir.

Etik kavramı, son yıllarda sadece felsefe ya da siyasette değil, aynı zamanda farklı akademik disiplinlerce de incelenen, bunun yanında pek çok meslek alanında uyulması gereken ahlaki kurallar bütünü olarak gelişme göstermiştir. Ayrıca etik, modern toplum yaşamında spor etiği, bilim etiği, medya, siyaset etiği, sanat etiği, yargı etiği, yönetim ve tıp etiği gibi hayatın her kısmında karşılaşılan ve gelişen dinamik bir iş haline gelmiştir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 34-35; Piepper, 2012, 85-93).

Dolayısıyla etiğin “toplumsal yapı içerisinde insanların sergiledikleri davranışlardan hangi davranışın kötü hangi davranışın iyi olduğunu belirleyen, felsefe, hukuk ve ahlak kavramları ile yakından ilişkili bir olgu” olduğu görülmektedir. Ayrıca etik kavramının boyutları bireysel etik, toplumsal etik, örgütsel etik ve mesleki etik olarak dört alt boyutta ele alındığı düşünüldüğünde bu ilişki daha net bir biçimde görülebilir. Zira etik, insan olgusunun olduğu her yerde karşımıza çıkmaktadır (İlgaz ve Bilgili, 2006: 202; Gül, 2006: 65).

Diğer taraftan İngilizcede ahlak sözcüğüne karşılık gelen “moral” kelimesi Latince “moralis” sözcüğünden türetilmiştir. Arapça da ise “hulk” kelimesinden

türeyen ve tabiat, huy, karakter anlamlarına karşılık gelen ahlak, bireyin iyi veya kötü olarak değerlendirilmesine sebep olan nitelikleri ve gerçekleştirdiği iradi tutumların sonundaki nitelendirilmedir. Bir tutumun ahlaki olarak değerlendirilebilmesi için bireyde yerleşik veya içselleştirilmiş hale gelmiş olması gerekir. Ahlak, bu bakımdan bireyin yaratılışıyla birlikte getirdiği niteliklerdir. Söz konusu niteliklerin birey, din ve toplum tarafından iyi ve doğru olduğu kabul edilen ilkelere uygun olarak şekillenmesi, iradi ve kalıcı tutumlar haline getirilmesi, eğitim vasıtasıyla gerçekleştirilir. Ahlak, birey için söz konusu olabilecek bir kavramdır; çünkü gerek kaynağı ve varlık gayesi bakımından bireyin onuru, gerekse algılayabilme ve gerçekleştirebilme becerisi bakımından akıl ve irade ile doğrudan alakalıdır. Tüm bunların gerçek manada insan ile ilgili olduğu bilinmektedir (Sezgin, 2016: 5; Cevizci, 2014: 17-21). Bu nedenle insanın ahlaki kararlarını kendi başına verebilmesi, herhangi bir kimseye veya otoriteye teslim olmaksızın eyleme geçebilmesi, sorumluluk üstlenmesi, iradesini ortaya koyabilmesi, önüne konmuş bulunan ahlaki ilkeleri sorgulayıp tartışması, “ahlaki davranış”ın meydana çıkması açısından büyük bir önemi haizdir (Yüksel, 2015: 22).

Ahlak kelimesinin kullanım amacına göre yüklenen anlamları çeşitlilik göstermektedir. Bu doğrultuda ahlak dini ya da normları belirleyen, davranışları düzenleyen yaygın bir yelpazede kullanılabilir (Eğri ve Sunar, 2010: 43). Bir tanıma göre ahlak, bir kişinin, bir grubun, bir halkın, bir ulusun, bir kültür çevresinin, bir toplumsal sınıfın vb. belli bir tarihsel dönemde yaşamına giren ve davranışlarını yönlendiren değer, buyruk, inanç, tasarım ve yasaklar topluluğu olarak karşımıza çıkar (Özlem, 2010: 23).

Ahlak önemli bir düzeyde felsefenin temel konularından biridir. Ahlak ile ilgilenen felsefe dalına ahlâk felsefesi/etik adı verilir. Teorik etik (ahlâk) veya yalın etik olarak bilinen ahlâk felsefesi, eski Yunan ile başlamaktadır (Vatandaş, 2017: 1). Ahlak felsefesi şeklindeki tamlamayla o, nasıl yaşanmalı, iyi nedir, ahlak nedir, kökeni ve temeli nedir vs. soruları ele alır ve tartışır (Alkan, 2018: 131). Bu noktada “ahlak felsefesi” ile “etik” aynı anlamı ifade eder hale gelir.

Etik’in normatif ve meta boyutu olduğu göz önüne alındığında, ahlak kimi zaman etikle eşanlamı bir kullanımla normatif ahlak ve meta ahlak ayrımıyla da değerlendirilir. Ayrıca etik’in önüne geldiği tamlamaların çoğunda ahlak kavramını da görebilmekteyiz. Uygulamalı ahlak, meslek ahlakı, tıp ahlakı vs. kullanımlar ve içeriklendirmeler buna örnek verilebilir (Çelebi, 2003: 3-4). Yine ahlakın sadece bireysel bir boyutu bulunmamakta, insanlar arası ilişkilerde toplumla ve toplumların da kendi aralarındaki ilişkilerinde ve hatta siyasete kadar uzanan kullanımları da vardır (Yılmaz, 2019: 281; Özen, 2015: 110).

Etik, bir ahlak felsefesi olmasının yanı sıra gelişiminde pek çok unsur ve anlam ile yaklaşım bakımından da yakınlık ve ilişki içerisindedir (Gül ve Gökçe, 2008: 379; Ülman, 2010: 1). Genel olarak etik, ahlak üzerine söz söyleme etkinliği olarak tanımlanmakta olup (Aydın, 2006: 22), etik ile ahlak kavramları birbiri ile yakın ilişki içindedir (Mahmutoğlu, 2009: 224). Etik ve ahlak kavramları arasında farklılık ve benzerlikler çeşitli kaynaklarda ele alınmıştır. Özetle etik kavramı ahlakın felsefesini yapmaya çalışan bir disiplin olmakla farklılık (Erdemir, 2014: 6) her iki kavramın da ortak amaçları barındırması bakımından da benzerlik gösterdiği söylenebilir (Ülman, 010: 1). Doğan Özlem'e göre etik ile ahlak felsefesi aynı anlama gelmekle birlikte, etik kavramının daha meta karakterde ahlak kavramının ise daha normatif özellikte olması açısından bir farklılık taşıdıkları da söylenebilir (Özlem, 2004; Akt. Özturan, 2011: 182).

Birbiri ile yakın ilişkileri ve benzerlikleri nedeniyle etik ve ahlak kavramları günlük hayatta da sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bunda her iki kavramın toplumsal değişim ve gelişmelerden etkilenmesi etkili olmuştur. Nitekim bu konuda yapılan bir çalışmada gerek etik gerekse de ahlaki anlayışların sosyal, politik, toplumsal ve ekonomik açıdan yaşanan gelişmelerden, toplumların değer yargılarından ve etik ile ahlak kavramlarına yüklenen anlamlardan etkilendiği ifade edilmiştir (Gök, 2008: 3). Günümüzde ahlak değerlerinin ve etik ilkelerinin, bireylerin birbirleri ile olan toplumsal ilişkilerini düzenleyen açıları ele alındığında, sosyal barışın ve huzurun sağlanmasındaki rolleri de buna ilave edildiğinde her iki kavramın belli düzeylerde birbirini karşıladıkları görülmektedir (Özel, 2018: 688).

Bütün bu ilişki ve benzerliklere rağmen etik ve ahlak kavramlarını birbirinden ayıran bazı yönleri de bulunmaktadır (Ergun-Özler ve diğerleri, 2010: 180; Aktaş, 2014: 31; Aydın, 2006: 122; Cevizci, 2003; Akt. Özturan, 2011: 180). Zira Türkçede etik, kişisel ahlak olarak aktöre, toplumsal ahlak olarak bilim ve töre olarak da töre bilim ifadeleriyle karşılanmıştır. Buna karşılık kullanılan Türkçede ayırım yapılmaksızın ahlak kavramı, genelleştirilerek ve çoğu zaman etik anlamında kullanılmaktadır. Etik-ahlak ayırımına çoğunlukla entelektüel ortamlarda özen gösterilmektedir. Bu kapsamda ahlak ve etik kavramları arasındaki sınırların açık olarak ortaya konamamasının en dikkat çekici nedeni Türkçe literatüründeki açıklamaların genel olarak yabancı kaynaklı alıntılardan kaynaklanmaktadır. Yerel kaynaklı olmayan alan yazın ise ahlaki konulara son derece tarafsız bakma endişesiyle, ahlakın esas ve en dikkat çeken kaynaklardan biri olan dini ifadelerle olması gereken değeri veremediğinden, bir zihin karışıklığına neden olabilmektedir. Bu durumun en dikkat çekici nedeni ise ahlakla ilgili dini ifadelerle yanlış ve doğrunun toplumsal olarak geliştirildiği herhangi bir özneler arası

gerçeklik şeklinde yaklaşıyor olmasıdır (Erdemir, 2014: 6).

Kötü-iyi, yanlış-doğru gibi özellikler kişisel anlamlarda incelendiğinde ahlak; toplum bakımından değerlendirildiği zaman etik şeklinde görülmektedir. Ahlak bireyin toplum içerisindeki davranışlarına şekil veren ve dini de kapsayan bir kurallar kümesini ifade etmektedir. Etik; bireylerin toplum ve çalışma hayatı içerisindeki davranış biçimlerini değerlendirmeye alan, bu davranış biçimlerini düzenleyen disiplindir, ahlak felsefesi şeklinde de ifade edilmektedir. Kişinin davranışlarını ahlaki boyutta anlamlı ya da anlamsız kılan ve nasıl olduğu sorusu etik konusunun tabanında yer almaktadır (Marşap ve diğerleri, 2018: 897).

Etiğin yönlendirdiği sorular, doğrudan tekil eylemlerle ilgili olmadıklarından ahlak sorularından ayrılmaktadır. Bununla birlikte ahlakın bireyler arasındaki etkileşimi düzenlemesi ve toplumsal açıdan etkilenmesi itibarıyla sosyal boyutu da göz ardı edilemez. Ahlak felsefesi olarak etik ise felsefenin asıl etkinlik alanlarından biri olup ahlakın teorik yanını ifade etmektedir (Sezgin, 2016: 5). Bu açıdan etik, ahlakın felsefi kapsamını betimlediğinden biraz daha soyut bir düzeyde teorik anlam ifade etmektedir. Ahlak ise daha somut bir düzlemde mevcut olanı ele almaktadır (Gül ve Gökçe, 2008: 379).

Ahlak ile etik arasındaki farka oldukça fazla önem atfeden çağdaş düşünürlere göre “etik” kelimesinin anlamı “ahlak”a kıyasla oldukça geniştir ve ahlakın içerik alanının dışında kalan pek çok şeyi daha kapsamaktadır. Etik bütün toplumlarda her dönemde uygulanabilir esas doğruluk bilgisinin felsefi soruşturma kapsamındaki adıdır. Ahlak ile belirli bir zamanda bir toplum içerisinde bireylerin uyma zorunluluğu olduğu tutum ve kuralları ifade eder (Çelik, 2008: 44-46).

Kılavuz’a (2003: 25-26) göre etik, ahlak kuramını da kapsayarak, ahlaki tutum, fiil ve yargıları kapsayan bir konu ve felsefi bağlamda bilimin dikkat çekici bir ögesi olarak, yaşadığımız dönemde sistematik bir çalışma alanı olmuştur. Etik, tutumlarımıza felsefi bir boyut ile anlamlandırmaya çalışarak; doğru-yanlış, ödev-sorumluluk, sosyal ve toplumsal sorumluluk terimlerini sorgular, dolayısıyla etik ve ahlak sözcükleri aynı anlamı ifade etmediklerinden dolayısıyla birbirlerinin yerine de kullanılamazlar. Zira ahlak, bireyin davranış ve değerlerini kapsarken, etik bu alanda gerçekleştirilen akademik çalışmaları da içine almaktadır. Etik, bireylerin toplumsal ve kişisel olarak oluşturdukları ilişkilerin zemininde mevcut olan değerleri, normları, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramları ahlaki bakımdan ele alan bir felsefe disiplini, doğru ve yanlışın bir kriteri olarak ifade edilmektedir (Aktaran: Ergun-Özler ve diğerleri, 2010: 181).

Arıcan’a (2016: 11) göre, ahlak doğru ve yanlış pratiğidir. Etik ise doğru ve yanlış tutum kuramıdır. Ahlaki değil etik ilkelere; etik değil de ahlaki bir tutum

şeklinden bahsedebiliriz. Daha açık bir deyişle etik, bir bireyin belli bir durumda göz önünde bulundurması gereken değerlerle alakalıdır; ahlak ise bunun yaşama geçirilmesidir. Mahmutoglu'na (2009: 226) göre, toplumsal hayatta ahlak, genellikle töre manasında davranış ve tutumları açıklamak için kullanılmaktadır. Etik ise bir sürecin ve nasıl sorusunun ifadesidir. Farklı bir deyişle, etik yöntem ya da usul, ahlak ise esas ya da kapsamla ilgilenmektedir. Ahlak yerel olmasının yanı sıra evrensel olan kural ve ilkelerin ilk olarak yaşandığı ve tecrübe edildiği yerdir. Evrensel özellik barındıran etik çerçevenin yapı taşları ahlaki değerlerden meydana gelmektedir.

Etik ile ahlak arasında yapılması gereken ayırım daha da açık ifade edilecek olursa; her insan hangi kültür ya da medeniyet seviyesinde olursa olsun, kendine has bir ahlak algısı, en azından tutumlarını belirleyen bir takım ahlaki koşul benimseyerek ona göre yaşar. Buna karşın etik, ahlakın felsefi bakımdan değerlendirilmesine ilişkin eleştirel bir soruşturma düzlemine karşılık gelmektedir (Çelik, 2008: 44-45).

Nihai olarak etik ile ahlak ilişkisinde, bu iki kavramın farklılık ve benzerliği şu şekilde özetlenebilir: Etik, değer ifade eden kural ve ilkeleri ele alıp tartışan, betimleyen, sorgulayan, temellerini irdeleyen yönüyle daha ziyade bir ahlak felsefesi iken, ahlak daha ziyade etik tarafından ele alınan ahlaki değer ve ilkeleri, kural ve kodları ifade eder. Ancak etik, ahlak felsefesi olarak tamamen meta karakterde olmayıp az da olsa normatif bir özelliğe de sahip olmakla ahlakla benzerlik gösterir. Nitekim etik kavramının kök anlamı ve etiğin meslek etikleri ile bazı ahlaki kodlar için kullanımı buna kanıt olarak gösterilebilir. Öte yandan etiğin ahlak felsefesi anlamına felsefeciler hassasiyet gösterirken, onların dışındakiler genel olarak etik ve ahlak kavramlarını birbirinin yerine kullanıp bu konuda kimi zaman aşırıya da kaçarlardı ki bu kabul edilir bir durum değildir. Etiğin yoğun sorgulayıcılık ve seyrek normatifik yönü, ahlakın da yoğun normatifik ve seyrek sorgulayıcılık boyutuyla genelde hak ve hukuk, özelde de insan haklarına temel teşkil etmek bakımından önemli bir önceliğe sahip olduğu vurgulanmaya en değer görülen noktadır.

2. Hukuk ve Etik İlişkisi: Benzerlik ve Farklılıklar

Kelime anlamı olarak hukuk “hem toplumu düzenleyen hem de devletlerin yaptırım güçlerini belirleyen yasalar bütünü, yasaları konu alan bilim dalı” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2019). Kavramsal açıdan ele alındığı zaman hukuk kavramını “devletlerin uyguladığı ya da çıkardığı emirler, uyumsuzluklarda mahkemelerin çözüm aşamasında ilgili fiilleri uygulamaları” şeklinde tanımlamıştır

(Güriz 2005; Aktaran: Mızrak ve Temiz, 2009: 77).

Hukuk kurallarının toplumsal bağlayıcılığı olduğu ve toplumun her üyesinin birey olmaktan kaynaklanan haklarını koruduğu söylenebilir (Büken ve Büken, 2002: 20). Bu kapsamda insanların yapmalarına izin verilmeyen davranışlar hukuk tarafından yasaklanan, toplum içerisinde yapılmasına izin verilen davranışlar ise hukuki kurallar çerçevesinde korunan ve düzenlenen davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hukuk kurallarının ahlak ve din kuralları ile hatta kimi zaman örf ve adetlerle benzerlik sergilediği, dahası bunlara dayandığı ileri sürülmüştür. Söz gelimi, hırsızlık, bir insanı öldürme, hayvanlara kötü davranma gibi davranışlar, sayılan tüm kurallar kapsamında yasaklanan davranışlardır. Dolayısıyla karmaşayı veya belirsizliği önleme bakımından, hukuk kurallarının diğerlerinden ayırt edici niteliğini ortaya çıkarmak gerekmektedir. Hukuk kuralını diğer kurallardan ayrı kılan temel nitelik, onun en anlaşılır ve açık ifadesiyle devlet ve devletin yasama yetkisini elinde tutan organlarınca konulmuş olmasıdır. Bu belirlemelerin doğal bir getirisi, bir taraftan din ve ahlak kurallarının hukuk kuralı yerine geçemeyeceği; diğer taraftan ise hukuk kurallarına ahlaki ve dini anlam ve sıfatlar atfedilemeyeceğidir. Bu durumun uygulamadaki ifadesi, yalnızca yasalara uymanın, beraberinde ahlaki tutum içerisinde olmak anlamına gelmeyeceğidir (Gıda Mühendisleri Odası, 2015: 8).

Etik ve hukuk kavramları birbirleriyle benzerlik ve farklılıklar göstermektedir. Etik ve hukuk kurallarının yöntemleri farklılıklar gösterse de her ikisi de aynı amacı taşırlar. Her ikisinin kural ve esasları bir takım şeylerin gerçekleştirilmesi ya da gerçekleştirilmemesine dayanmaktadır. Bireyin gerçekleştirme ya da gerçekleştirilmeme eylemi, bu bağlamda tümüyle vicdani bir sorumluluk şeklinde algılanmaktadır. Etiğin değer yargısı bireyle ilgili bir görüşe dayanmaktadır. Oysa hukuk, fiziksel ve dış görünüşten hareket etmektedir. Bireylerin hareketleri objektif bakımdan değerlendirilmekte, farklı bireylerin eylemleri ile kıyaslanmakta, ele alınmakta ve ölçülmektedir (Schmitz-Luhn ve diğerleri, 2012: 130; Westrick ve Jacob, 2016: 120; Valenzuela, 2017: 107; Luce ve White, 2009: 221; Worthington ve diğerleri, 2014: 209; Leung ve Stone, 2009: 193).

Etik ile hukuk ilişkisine yönelik olarak literatürde “hukukçu etiği” kavramı ortaya çıkmıştır. Hukukçu etiği kavramı, “hukukla ilgili bir meslek/etkinlik alanında çalışanların, mesleklerini gerçekleştirirken düzenleyici kurallara uygun davranış sergilemeleri ve hukukun üstünlüğünü sağlamaya ilişkin değerler bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu ilkeler evrenselliği, hukukun üstünlüğünü, insan

haklarını, dürüstlüğü, adaleti, eşitliği vs. yerine getirmeyi içermektedir (Tuncay, 2015: 21-22; Aktaran: Özel, 2018: 696-697).

Etik ve hukuk kavramları birer bilimsel kavram ve felsefi tanım olarak da başta sosyoloji, hukuk, felsefe dâhil olmak üzere pek çok disiplinin araştırma ve inceleme konusunu meydana getirmektedir (Yüksel, 2015: 10).

Değerler bağlamında ele alındığı zaman da hukuk ve etik kavramlarının birbiri ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir (Özel, 2018: 696; Yüksel, 2015: 24). Gerçek anlamda gerek etik gerekse hukukun en dikkat çeken konuları hak, insan onuru, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi değerlerdir. Etiğin temelinde yer alan söz konusu ilkeler, hukuk kuralları ve ilkeleri ile toplumsal hayatta pratik imkânı bularak pozitif hukuk kuralı şeklini alabilmektedir. Bu nedenle etik ilkelerin temelini oluşturan değerler, etik ve hukukun etkileşimine katkı sağlamakta ve etik ile hukukun kesişim noktası içerisinde yer almaktadırlar (Topakkaya, 2010: 163). Timacheff de etik kavramını üç ana dala ayırmakta ve bu dallardan birinin de “buyurucu-etik” yani “hukuk” olduğunu ifade etmektedir (Timacheff, 1939: Aktaran: Özel, 2018: 698-699).

Toplumsal hayatta hukuk kuralları, insanların sahip oldukları maddi ve manevi bütünlüğün korunması ile insan yaşamının kutsallığı ilkelerine dayanmaktadır. Bu nedenle etik ve hukuk kavramları arasında çoğunlukla bir uyum gerçekleşmektedir. Hatta modern toplum yaşamında etik değerlerin büyük bir bölümü zaman içerisinde hukuk kuralı şeklini almıştır (Trevino ve Nelson, 2007: 17). Söz gelimi, eskiden yasal düzenlemeler kapsamına dahil olmayan sosyal güvenlik hukuku ya da tüketici hukuku gibi konularda yaptırıma tabi olan tutumlar, önceden etiğe ters olduklarından yasaklanmışlardır. Bu kapsamda günümüzde etik kurallar normatif düzenlemeler haline getirilmişlerdir (Sarı, 2014: 25; Aktaran: Özel, 2018: 699).

Etik ilkeler ile hukuk kuralları arasında bazı benzerlikler bulunmaktadır. Bu çerçevede etik değerler ve hukuk kuralları bireyin faaliyetlerini içermekte, bireyin etkinliklerine kısıtlama getirmekte, kimi zaman yazılı kimi zaman yazısız kurallar şeklinde karşımıza çıkmakta, zaman zaman birbirlerini tamamlamakta, birbirlerine temel oluşturmakta, özellikle etik, hukukun oluşması ve gelişim sürecine yön vermektedir (Karakoç, 2012: 93; Aktaran: Özel, 2018: 700; Gürbüz, 2004: 40).

Bozkurt’a (2014: 259) göre, hukuk ile etik ilişkisi özellikle meslek yaşamında net bir biçimde görülmektedir. Örneğin; insanların meslek yaşamlarında uymaları gereken etik ilkeler “meslek etiği” kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak meslek etiği kapsamında değerlendirilen birçok davranış hukuki olarak da yapılması gereken eylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanun, yönetmelik ya

da yönergeler ile belirlenmiş olan birçok etik davranış söz konusu yönetmeliklere bağlı insanların yanında tüm insanların uyması gereken davranışları içermektedir. Ona göre bu yaklaşım yaygın olsa da esasında etiğin tanımı ve mahiyeti göz önüne alındığında yerinde bir yaklaşım değildir.

Aralarında bazı benzerlikler bulunmasına karşılık etik ilkeler ile hukuk kuralları arasında birçok açıdan farklılıklar da vardır. Hukuk ile kıyaslandığı zaman etik, davranış kalıplarının neler olduğunun veya olması gerektiğinin tespit edilmesi sürecini; hukuk ise, toplumun güven ve huzur içerisinde yaşamasının güvencesini oluşturmaktadır. Etik kavramı ilkeler bağlamında ele alındığı zaman “ne yapılması gerektiğini” belirlerken; hukuk, kurallar kapsamında “ne yapılabileceğini” ortaya koymaktadır. Bunun yanında etik ilkeler, bireyin eylemlerine ve tutumlarına bir kısıtlama getirmesinin yanı sıra, bu ilkelere uygun davranılmaması durumunda, hukuki bağlamda bir yaptırım uygulayamamaktadır. Hukuk kuralları ise bu kurallara uygun davranılmaması durumunda yaptırım gerçekleştirebilmektedir (Karakoç, 2012: 93; Aktaran: Özel, 2018: 700-701).

Etik kapsamında oluşturulan ilke ve kurallar, hukuk kurallarından ayrı olarak, yasalarla değil toplumsal tepkilerle meydana gelmektedir. Bunun yanında etik, yaptırıma ve hukuki bir içeriğe sahip olmayan, bireyi vereceği kararlarda serbest kılan değerler sistemidir. Etik, bireye yönlendirmelerde bulunur, bireyin mesleği ve kendisinin yetkinlik düzeyi ile ilgili kılavuz görevi yapar (Biol, 2018: 13).

Etik, yapılması ve olması gereken durumları belirten bir yapıya sahip olduğu için, net hukuk kurallarına uyması, etik bakımından en alt düzeyi yansıtır. Etiğin hukuk kurallarını belirlemede etkili ve belirleyici unsur olduğu bilinmekle birlikte, etiğe uygun olmayan etik kurallarının da bulunmasının mümkün olduğu söylenebilir. Hukuk kurallarının desteği ve meşruiyeti etik kavramıyla ilgilidir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 35).

Genel ahlak ve meslek etiği bağlamında etik ile hukukun başlıca ortak noktası kural koyucu sistem olmalarıdır. Bu kapsamda hukuk kuralları, arkasında devlet gücünü sağlamakta ve güçlü yaptırımla desteklenmiş olmasından dolayı daha güçlü, ortak aklın ereği ve kitle konsensüsü üzerine oluşturulmuşken, etik kuralları ise görece daha zayıftır. Belli bir konuya ilişkin bir takım kuralların gerek etik gerekse hukuk kuralı olması olası bir durumdur ve yasa koyucunun toplumun kendini kurala bağlama iradesine gösterdiği saygının göstergesi olmak açısından önemlidir. Pozitif hukuku geliştiren üretici düşünsel evreler ile iyi ve kötüye ilişkin sınırsız düşünsel faaliyetlerden meydana gelen felsefi açıdan etiği kıyaslama halinde ise, ikincinin ilkinin göre de daha geniş boyutlu ve verimli olduğu dikkati

çekmektedir (Kadioğlu, 2007: 86-88; Aktaran: Yıldırım ve Kadioğlu, 2007: 77-78).

Birçok ülkede etiğe dayalı çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Özellikle 1970'ten sonra etiğin siyaset, yönetim, yargı ve birçok mesleklerde oluşturulan sistemin resmi bir unsuru haline geldiği söylenmektedir. Bu sayede meydana gelen ve kendini geliştiren bir etik hukukundan da bahsetmek mümkündür. Etiğin ayrıca vesayet, yargı, kamuoyu, ombudsman denetimi gibi genelde sorun ortaya çıktığı zaman devreye sokulan tedbir alıcı bir görevi olduğu da görülmektedir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 36).

Sonuç olarak, toplumsal düzeninin gerçekleştirilmesinde her bireyin uyum sağlaması gereken hukuk kuralları ne derece önemli ise, belli bir meslek dalındaki doğru ve düzgün tutum standartlarını ifade eden etik kurallar da o derece önemlidir. Çünkü her iki terim birleştiğinde; toplumdaki bireylerin daha nitelikli hizmetten faydalanmalarının, hak kaybı yaşamamalarının ve meslek gruplarının kalıcı düzeninin, iyiliğinin, doğruluğunun, refahının, mutluluğunun ilkel olarak sağlanacağı ifade edilebilir (Özel, 2018: 704).

Dolayısıyla etik ve hukuk kavramlarının birbiri ile benzer yönleri olduğu kadar farklı yönleri de vardır. Ayrıca zaman içinde bu iki terimin birbiri ile iç içe geçtiği ve bazen de etik kuralının bir hukuk kuralına dönüştüğü dikkati çekmektedir. Nitekim her iki terim de belirli düzeyde, bireylerin eylemlerini ve tutumlarını düzenleme amacındadır; bireylerin hayatlarında yalnız olarak değil, bir topluluk şeklinde hayat sürdürmeye ihtiyaç duyması ve bunun için var olması da yine her iki kavramın varlığının önemine dikkat çekmektedir (Özel, 2018: 704).

3. İnsan Hakları ve İlişkili Olduğu Kavramlar

Kavramsal açıdan ele alındığında insan hakları “insanların insan olmaları sebebiyle malik olmaları gereken haklar” şeklinde tanımlanmaktadır (Kepenekçi, 1999: 353; Zengin ve Altındağ, 2016: 179). İnsan hakları; bireyin yalnızca bir birey olması sebebiyle öznesi olduğu ve dünyaya gelişi ile birlikte elde ettiği temel özgürlük ve hakların tamamını, ayrıca onun tüm yönleri ile kişiliğini geliştirip ilerletmeyi ve korumayı amaç edinen evrensel ilke ve kurallar bütünüdür (T.C. Adalet Bakanlığı, 2011: 1). İnsan hakları, bireyi zat özü ile yaşatacak kurallar birliğidir (Maşalı, 2004: 105). İnsan hakları, cinsiyet, etnik köken, dini inançlar gibi ayrılıklar dikkate alınmaksızın herkesin sahip olduğu haklar bütünüdür. İnsan hakları tüm bireyleri barındırdığı için evrenseldir. İnsan hakları diğer tüm çıkar ve değerlerin üzerinde öncelikli ve üstün bir konumdadır (Kara, 2013a: 18; Yeşilçayır, 2019: 61-62).

İnsan hakları, herkesin her zaman ve her yerde dokunulamaz bazı hakları

olduğu temeline dayanmaktadır. İnsan hakları ve kamu özgürlüklerinin muhafazasındaki asıl gaye kişinin sınırsız devlet erkine ilişkin korunma altına alınmasıdır. Bu niteliğin doğal bir getirisi olarak da, söz gelimi, bir ülkenin insan haklarının hiçbir çeşidini ya da bir bölümünü kabul etmemesi bireylerin bu haklara sahip olduğu hakikatini değiştirmeyecektir. İnsan hakları doktrininin mevcut güçlü meşruluk esasının temelini terimin tarihsel bağlamda geçirdiği evrim ve dönüşümde aramak gerekmektedir (Kara, 2013a: 3).

İnsan hakları yakın zamanda gün yüzüne çıkmış bir şey değildir. Bütün dinlerde insanın haklarına yönelik temel ilkeler, dinlere dayalı olan veya olmayan eski çağ medeniyetlerinde (Babil’de Hammurabi Kanunlarında, Mısır medeniyetinde, Perslerde, Antik Yunanda) ise insan haklarına dair birtakım ilkeler konulduğu bilinmektedir. Filozof ve düşünürlerin etik ve hukuka dair eserlerinde de insan hakları kavramı veya bunun dışındaki kavramsallaştırmalarla konu ele alınmış ve tartışılmıştır.

İnsan haklarının temelini oluşturan temel hak ve özgürlükler insanlık tarihi boyunca verilen mücadelenin bir sonucu olarak gelişmiştir (Çeçen, 2013: 810). İnsan haklarının şekillenmesinde her çağda ortaya çıkan yeni düşünce yapıları etkin rol oynamıştır (Gürkaynak ve İren, 2016: 329). Bu kapsamda insan haklarının gelişim süreci oldukça eski bir geçmişe sahip olmakla beraber, insan haklarının çekirdeğini oluşturan mal, can ve namus güvenliği ile din ve vicdan özgürlüğü kavramlarının gelişimi 19. yüzyılda gerçekleşmiştir (Konan, 2011: 283). Temelde Batı kökenli bir olgu olarak ortaya çıkan insan hakları, sahip olduğu güçlü etki sayesinde dünya genelinde kabul görmüş ve benimsenmiştir (Zengin ve Altındağ, 2016: 180). Tarihsel süreç içerisinde Batı toplumlarına ilave olarak dünyanın diğer bölgelerinde de kabul görmesinin temelinde, insan haklarının ana eksenini “insan” olgusunun oluşturuyor olması yer almaktadır.

Günümüzdeki ifadesiyle insan hakları, Fransız İhtilali döneminde ilkeleri ortaya atılmış ve tüm demokrasi hareketleriyle beraber dünyaya yayılan, modern uygarlıkların ortak idealleri şeklinde karşımıza çıkmıştır (Kara, 2013b: 23; Eskicioğlu, 1996: 62; Eryazıcıoğlu ve Cengiz, 2018: 637). Bununla birlikte insan haklarına dair tarihsel bağlamda meydana gelen gelişmeler Amerika, İngiltere ve Fransa olmak üzere üç ayrı bölgede yaşanmıştır. Bunlardan İngiltere, günümüzdeki insan hakları kavram ve belgelerinin temelini oluşturan asıl belgelerin ortaya çıkmasına tanıklık etmiştir. 1215’te imzalanan Magna Carta, çağdaş insan hakları uygulaması açısından bir ilk olma niteliği taşımaktadır. Söz konusu belgede; sebepsiz vergi koyma, hapsedme, tutuklama, sürgün ve müsadere etkinlikleri yasaklanarak, suç isnadının güvenilir ve doğru kanıtlara dayanması, suç ve

cezaların yasal ve orantılı olması gibi kurallar getirilmiştir. 1628 tarihli Petition of Rights (Haklar Dilekçesi) ile Magna Carta'nın sunduğu haklar bir kere daha krala anımsatılmıştır. 1679 tarihli Habeas Corpus Yasası ile keyfi göz altılarının engellenmesi hedeflenmiştir. 1689 tarihli Bill of Rights (Haklar Bildirisi/Yasası) ise parlamentonun monarşiye karşı mutlak üstünlüğünü belgeleyen ve bu arada halkın hak ve özgürlükleri hakkında bazı kararlar veren yasal belgedir (Kara, 2013a: 18).

İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz sonuçları ile karşı karşıya kalan uluslararası toplum, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini (İHEB, 1948) kabul etmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2002: 7). 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, haklar listesini ortaya çıkarmıştır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2011: 3). Ancak devletler, Beyannamenin koşullarını, bağlayıcı hukuki kararlar haline getirme faaliyetlerini gerçekleştirirken Soğuk Savaş insan haklarına gölge düşürmüştür ve iki farklı gruba ayrılmaya yol açmıştır. Batı, siyasi ve medeni haklara öncelik verilmesi gerektiğini, zira toplumsal ve ekonomik hakların yalnızca birer hayalden ibaret olduğunu iddia etmiştir. Doğu Bloğu ise sağlık, gıda ve eğitim haklarının öncelikli olduğunu, siyasi ve medeni hakların ikinci planda yer aldığını ileri sürmüştür. Sonuç olarak 1966 yılında iki farklı sözleşme ortaya çıkmıştır: Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR) ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR). O zamandan bu yana çok sayıda sözleşme, beyanname vb. yasal belge kabul edilmiştir. İnsan hakları, bu belgeler kapsamında özetlenmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2002: 7).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, beyanname özelliğine sahiptir. Yani onaylanması halinde devletleri yasal olarak bağlayacak, bazı kontrol mekanizmalarının işlerlik kazanmasını sağlayacak bir belge değildir. Ancak bugün bu Bildirgenin, Birleşmiş Milletler (BM) sistemi içerisinde insan hakları belgeleri kapsamında yer aldığı kabul edilmektedir. BM Kurucu Antlaşmasında söz edilen insan hakları ve temel hürriyetlerin neler olduğunu ortaya çıkaran bir evrensel bildirge olarak kabul edilmektedir ve buna bağlı olarak da BM kapsamında, bazı insan hakları sözleşmeleri kabul edilmiştir (T.C. Adalet Bakanlığı, 2011: 3).

1948'de BM'nin kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan hakları düzeninin esas bileşenlerini eşitlik, özgürlük ve tesanüt şeklinde belirlemiştir. Din hürriyeti, düşünce, fikir ve ifade edebilme özgürlüğü, vicdan gibi özgürlükler insan hakları aracılığı ile korunur. Benzer biçimde insan hakları; eşitliği, tüm insan haklarının kullanılmasında her çeşit farklılığa yönelik eş değerde korumayı, kadın ve erkek arasında fark olmaması da dâhil olmak üzere koruma altına alır. Dayanışma, sosyal ve ekonomik hakları ifade etmektedir. Bu haklar

kapsamında, ulaşılabilir eğitim, sağlık, adaletli ücret, yeterli hayat standartları ve sosyal güvenlik hakları gösterilebilir. İnsan hakları kavramının unsurlarını ifade eden bu haklar siyasal, ekonomik, medeni, toplumsal ve kültürel haklar şeklinde beş grupta toplanır ve birbirine yakın iki sözleşmede yasal olarak düzenlenmiştir. Bu sözleşmeler İHEB ile beraber “İnsan Hakları Yasası” şeklinde ifade edilmektedir (Benedek, 2006: 32).

Erdoğan’a (1998: 7) göre, insan hakları çağdaş dünyada her türlü felsefi ve politik tartışmanın merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda insan haklarından yola çıkmayan ya da referans noktası olarak insan haklarını almayan herhangi bir sosyo-politik tavsiye ciddiye alınma ihtimalini neredeyse en başından kaybetmiştir. Bu, gerek iç politika gerekse uluslararası ilişkiler bakımından bu şekildedir. Bununla birlikte yalnızca iç düzenlerinde insan haklarını temel almayan ülkelerin değil, ayrıca dış politikalarında insan hakları hassaslığıyla harekette bulunmayan devletlerin de yasallıkları önemli bir şekilde sorgulanmaktadır. Öyle ki bu konuda içten olmasa da her devlet insan haklarını benimsemeyi, hatta politikasının karakteristiği insan haklarını sistemli olarak ihlâl etmek olan devletler bile insan hakları dilinden konuşmayı işe yarar bulmaktadırlar. Nitekim kişilerin, insan haklarını bilmeleri önemlidir. Bundan dolayı bazı hedef gruplar için eğitim verilebilir. Ama asıl önemli olan, kendi haklarını değil, insan haklarını korumayı isteyen ve bunun nasıl yapılabileceğini bilen insanların yetişmesidir (Kuçuradi, 2007: 115). Dolayısıyla haklara ilişkin bilincin ve haklara ilişkin zihinsel bir inceliğin olmadığı durumlarda hakların varlığından konuşmak imkânsız gibi görünmektedir (Çotuksöken, 2012: 25).

İnsan haklarının çeşitli özellikleri bulunmaktadır: İnsan hakları “var olan” değil “olması gereken” haklardır. İnsan haklarının temeli ayırım kabul etmemektedir. İnsan haklarının uluslararası geçerliliği vardır; yani kapsam, yer ve zaman açısından değişim göstermeyen haklardır. İnsan hakları, bireyin karakterini geliştirmeyi ve korumayı hedefler. İnsan hakları, dokunulmazdır ve bireyseldir. Bireyselliği, bireylerin hiç kimseye bağlı olmaksızın, kendi başlarına davranabilmesi, irade açıklayabilmesi anlamı taşır. İnsan hakları, devredilemez ve vazgeçilemezdir, bir menfaat karşılığı cayması söz konusu olmamaktadır. İnsan hakları, somut olan davranışlardan ziyade soyut ve düşünsel olanı ifade eden bir kavramdır (Yeşilçayır, 2018: 239; T.C. Adalet Bakanlığı, 2011: 1; MEB, 2011: 4-6).

İnsan hakları tür olarak bireyin en temel iki varoluşsal-ahlâki değerinden ortaya çıkan haklardır. Bunlardan ilki beşeri-ahlâki bir kapasite olarak özgürlük, ikincisi ise tüm insanların birey olmak açısından aynı değeri barındırdıkları

anlamında eşitlikler. İlki, insanın kendini hakikatleştirmesinin ontolojik temelini oluştururken, ikincisi bu olanağın tüm insanlar adına eşit şekilde tanınmasını buyuran etik olan ilkeyi sağlar (Erdoğan, 1998: 7). Brander ve diğerlerine (2008: 284) göre, bunların ilki insan şerefi, ikincisi ise eşitlikler. İnsan hakları, şerefli bir yaşam için gereken temel koşulların tanımlanması şeklinde algılanabilir. Bu kapsamda insan haklarının ulusallığı tüm bireylerin eşitliğinden sağlanır. İnsanlar arasında ayrımcılık yapılamaz ve yapılması uygun değildir. Bu iki değer veya düşünce, insan haklarının alt yapısını meydana getirir. Bunun yanında bu iki düşünce tartışmalı değildir. Bu nedenle insan hakları fikri, evren üzerindeki her medeni hükümet, her kültür ve temel din tarafından desteklenir. Devlet kudretinin keyfi ya da sınırsız olamayacağı neredeyse ulusal açıdan kabul görmüş bir durumdur. Her iktidar hukuki bir yapı kapsamında her bireyin şerefiyle yaşaması adına en alt düzey imkânları sağlamalıdır.

Ülkeler, söz gelimi yaşam sürme hakkına ve bireyin güvenliği ve hürriyetine ilişkin tehlike yaratan doğrudan ya da daha dolaylı davranış ve tutumlardan uzaklaşmakla yükümlüdür. Bahsedilen haklara ilişkin doğrudan veya dolaylı olarak devlet gücünden doğan haksız tutum ve müdahale “insan hakları ihlali” olarak nitelendirilir. Diğer yandan kamu gücünden faydalanmayan kişilerin, birbirlerine ilişkin parasal ve manevi bütünlüklerine hasar verici faaliyetleri, insan hakları ve insan haklarını bozan kavramlardan söz edilmez. Söz gelimi, bir trafik kazasında, sebep olan tarafların mal ve can kayıpları, bireylerin bazı haklarının zarar görmesine neden olmasıyla beraber, “insan hakları ihlali” kavramı bağlamında düşünülmez. Buna karşın, bir trafik kazası, karayollarının fiziksel şartlarından, trafik işaretlerinin noksanlığı ya da hatalı düzenlenmesinden veya yol güvenliğinden sorumlu trafik polisinin hatasından doğmuş ise bu tarz bir kazadan meydana gelen ölümler, insan hakları kapsamındaki yaşam hakkının ihlali olarak ele alınır; zira böyle bir durumda, ölümle sonlanan olaya neden olan etken ya da etkenler devlet gücüyle ilişkilidir. Kolluk kuvvetlerinin insan hayatına dair keyfi ve haksız müdahalelerinin ise açık bir şekilde direkt olarak insan hakları ihlali özelliği barındıracağı ortadadır (Kara, 2013a: 4).

İnsan haklarının kapsam ve önem düzeyini algılayabilmek için, konuya ilişkin bazı kavramları açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Öncelikle özgürlük ve hak kavramları üzerinde durmak gerekir (Kara, 2013a: 18). Hak; yasalarla koruma altında olan ve hak sahibi kişiye bu korumadan faydalanma imkânı veren çıkar olarak ifade edilebilir. Kavram olarak hak, hukukun tabanını oluşturur ve her hak, kendisine saygı duyulması sorumluluğunu da birlikte getirir (T.C. Adalet Bakanlığı, 2011: 1). Hak, konuşma dilinde, hak sahibi olan kişinin bir konuda

yetkili olduğunu ya da onun bir şeyi meşru şekilde isteyebileceğini ifade etmek için kullanılır. Hukukta ise hak bu şekilde bir yetki ya da meşru isteğinin yasal olarak belirtilmesidir (Turhan, 2013: 361). Özgürlük, bireyin, herhangi bir sınırlamaya, baskıya bağlı olmadan düşünerek davranış sergileyebilmesidir. Hak kavramı ise bireye menfaatlerini korumak, gereksinimlerini gidermek için yasal düzenin kabul ettiği irade gücü ya da yasal gücü ifade etmek için kullanılır. İnsan hakları çerçevesinde hak ve özgürlük kavramları devamlı olarak bir etkileşim ve iletişim içindedir. Eşitlik kavramı ise bireyin herhangi bir nedenle ayrı bir tutuma tabi tutulmaması anlamına gelmektedir. Özgürlük, hak ve eşitlikten tüm bireylerin ayrımcılık olmaksızın yararlanması bakımından, belirleyici bir öneme sahiptir (Kara, 2013a: 18; Yeşilçayır, 2019: 127).

İnsan hakları literatüründe ve hukuksal belgelerde insan haklarının bütünü veya bir kısmını ifade etmek üzere farkı terimler kullanılmaktadır. Bunlardan “kamu özgürlükleri”, hukuk kuralları ile hazırlanmış, bu nedenle de devlet tarafından teminat altına alınmış özgürlükleri dile getirmektedir. “Temel haklar” ise devlet tarafından tanınmış ve bu nedenle pozitif hukuk kapsamına alınmış insan haklarını ifade etmektedir. Daha kısıtlı bir kapsamı olan “insan hak ve hürriyetleri” fikir özgürlüğü, kişinin özgürlük ve güvenliği, yaşam hakkı gibi birincil insan haklarını meydana getiren haklardır. Son olarak Anglo-Sakson dünyada kullanılan “civil rights” ya da “civil liberties” kavramlarına karşılık gelecek şekilde kullanılan “medeni haklar” ya da “vatandaşlık hakları” terimi ise herkesin yararlanabildiği klasik insan haklarının yanı sıra yalnızca vatandaşların yararlanabildiği siyasal hakları içermektedir (Kara, 2013a: 18).

Brander ve diğerleri (2008: 284) insan hakları ile yakından ilişkili kavramları, özgürlük, diğer insanlara saygı, ayrımcılık yapmamak, hoşgörü, adalet ve sorumluluk şeklinde sıralamış ve bunlara dair izahatlar yapmışlardır.

İnsan haklarının sürekli olarak bir gelişim çizgisi içerisinde ilerlemesi, zorunlu olarak insan haklarının sınıflandırılmasını gündeme getirmiştir. Öyle ki insan hakları, tanımının ilk ortaya atılmasından bu yana farklı özelliklere göre ayrımlara tabi tutulmuş ve bölümlendirilmiştir. İnsan haklarını ifade edip gruplandıran fazla sayıda liste ortaya çıkmıştır (Gökpınar, 2015: 11). Bunlardan kapsayıcı olanını şu şekilde tasnif etmek mümkündür: Demokrasi hakkı, mülteci ve sığınmacı olma hakkı, göçmen olma hakkı, işkence yasağı, yoksul olmama hakkı, ırkçılık ve ayrımcılık yasağı, sağlık hakkı, kadınların insan hakları, hukukun üstünlüğü ve adil yargılanma, eğitim hakkı, çocuğun insan hakları, çalışma hakkı, mahremiyet hakkı, ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğü, azınlık hakları.

İnsan haklarının birtakım temel özellikleri vardır. Felsefeciler insan

haklarının yapısına ilişkin tartışmaları sürdürmektedir. Ancak somut açıdan değerlendirildiğinde uluslararası toplum, insan hakları adına bir takım temel ilkeleri oluşturmuştur. Bu ilkelere uyum sağlanması devletlerce onaylanmıştır. Bu ilkelere göre:

1. İnsan hakları herhangi bir şarta bağlı değildir ve devredilemez. Şöyle ki: İnsan hakları kaybedilebilir değildir. Zira insan varlığıyla bağlantılıdır. Bazı hallerde kimi insan hakları ertelenebilir veya kısıtlanabilir. Söz gelimi, bir birey suç işlemişse, özgürlüğü kısıtlanabilir veya iktidar toplumsal çatışma koşullarında, bireylerin hareket serbestliğini kısıtlayacak bir sokağa çıkma yasağı ilan edebilir.

2. İnsan hakları bölünemez bir yapıya sahiptir, birbiriyle bağlıdır ve etkileşim içerisindedir. Bu şu anlama gelmektedir: Çeşitli insan hakları temelde birbirleri ile ilişkidir, bu haklar birbirinden ayrı değildir. Bir insan hakkının kullanımını diğerlerinin kullanımına bağlıdır ve hiçbir hak diğerlerinden daha önemli değildir.

3. İnsan hakları genel geçerdir, dünyadaki tüm insanlar adına geçerli ve zaman kısıtlaması bulunmamaktadır. Cinsiyet, ırk, din, dil, renk, doğum veya diğer görüş, toplumsal ya da ulusal köken, doğum veya diğer statüler dikkate alınmaksızın, her birey insan haklarından faydalanmalıdır (Brander ve diğerleri, 2008: 284).

İnsan hakları terimiyle devletin mutlak otoritesi bir açıdan kısıtlanmış ve devletin kimi haklara karışamayacağı kısıtlı bir alan meydana getirilmiştir. Bu alan içerisinde devletin müdahalede bulunup bulunamayacağı, bu alanın kullanım şekline dair yasal olarak pek çok sınıflandırmada bulunulmuştur. Bu sınıflandırmanın bir bölümünde tarihsel süreç arka planda yer almıştır. Hâlbuki söz konusu haklar ansızın gelişen haklar olmamakla birlikte tarihsel süreç kapsamında gerçekleşen değişimlerin etkisi altında kalmıştır. Bu etkilenme ve tarihsel süreç göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen sınıflandırma sonucunda, “kuşak”lara göre gerçekleştirilen sınıflandırma ortaya çıkmıştır. Kuşak kavramı pek çok boyutuyla eleştirilere maruz kalmıştır. Fakat ifade etmek gerekirse kuşaklar içerisinde mevcut haklar birbirlerini etkilemekle beraber bir kuşaktaki diğerinden üstün değildir. Haklar birbirini tamamlar niteliktedir. Kuşaklar arasındaki haklar bir bütündür ve bölünemez. İnsan haklarının evrensel bütünlüğünün gerçekleşmesi de bu hakların bölünmezliği ve birbirini tamamlamasıyla ilişkilidir (Turhan, 2013: 357).

İnsan haklarının korunmasında ve gözetilmesinde devletin ön planda olduğu ve aktif rol oynadığı göz önünde bulundurulduğu zaman, insan hakları ile hukuk arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülür. Işıқтаç’a (2000: 6) göre, insan hakları

kuramının evrenselleşmesiyle, insanlık suçu teriminin açıklık kazanması, uluslararası ceza hukukunun ve mahkemelere dair gelişmeler, ırkçılık, terörizm karşıtlığı, etnik köken ve cins ayrımcılığı, insan ve silah ticareti, uyuşturucu gibi alanlar açıklık kazanmıştır. Bu gelişmeler de zamanla insan hakları ile hukuk arasında bağ kurulmasına ortam sağlamıştır.

Tarihsel süreç içerisinde de insan hakları ile hukuk kavramı arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. İlk çağlardan günümüze doğal hukuk inceleyişini, genel olarak mevcut hukuk kurallarına yön verebilmek, devletin etkinlik alanını kısıtlamak üzere dikkat çeken düşüncelere egemen olduğu gözlenmiştir. Çağdaş birey hakkı algısının yerleşebilmesinde de saf hukuk inceleyişinin belirgin yansımaları mevcuttur; çünkü bireyin ihlal edilemez, vazgeçilemez ve doğal haklara sahip ve mevcut iktidarın bu hakları saygıyla karşılama zorunluluğu altında yer aldığı da bir saf hukuk prensibidir (Güriz, 1996: 211). İlk insan hakları belgelerinde de saf hukuk inceleyişinin saf hukuk anlayışı kendini göstermiştir. 1776 yılında yayınlanan Virginia Haklar Bildirisinin birinci maddesinde tüm bireylerin doğaları gereği eşit düzeyde bağımsız ve özgür olduğu, yoksun bırakılmamaları ve vazgeçilmeyecekleri doğuştan gelen bazı hakları olduklarına yer verilmiştir. Böylece 1789 yılında yayınlanan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Belgesinin ikinci maddesi kapsamında saf haklar yaklaşımını takip ederek, tüm bireylerin doğal, diğerlerine devredilemeyen, zaman aşımına uğramayan hakları olduğu kararı yayınlanmıştır. İnsan haklarıyla ilgili ilk beyannamelerde bu niteliğini göz önünde bulunduran belirlemeye göre, burjuva hareketlerinin ortaya çıkardığı bir sonuç olarak gelişen kişi hakları bildirgeleri, doğal hukukun pozitifleşmesi anlamı taşımaktadır (Sancar, 2000: 107; Aktaran: Kara, 2013a: 9).

Kişi haklarını saf hukukun bir parçası olarak saf haklar olarak değerlendirmenin birtakım önem arz eden sonuçları olduğu aşikârdır. Bir defa, saf hukuk, devletin sahip olduğu pozitif hukuktan daha üstün olarak ve pozitif hukuktan önce gelen bir hukuk anlayışı olduğu kabul edildiğine göre, bu tür hukukun organı olan insan hakları (saf haklar) da, pozitif hukuktan önce gelir ve en üstün haklar olmaktadır. Bunun yanı sıra, tabii hukuk, tüm bireyleri içeren evrensel adalet temelleri ya da hukuk ilkeleri olduğu için, bu hukukun bir parçası olan insan hakları (saf haklar) da, mekândan ve zamanda ayrı olarak tüm bireyleri içeren evrensel haklara dönüşmektedir (Kara, 2013a: 9; Yeşilçayır, 2019: 120, 139, 142-148).

İnsan hakları insancıl hukuk kavramıyla da yakın bir ilişki içerisindedir. Çeçen'in (2000: 1-5) aktardığına göre, insanlığın karşısında duran, insanları baskı altına alıp, toplumları ezen bütün yönetim şekillerine yönelik insancıl yaklaşımlar

tepkî şeklinde gelişerek insanoğlunun bugüne dek hak ve özgürlük yönünde hareket etmesine katkı sağlamıştır. İnsanoğlu tarihi ele alındığında, bireye karşı çıkarıcı ve baskıcı iktidarlarla kişi ve kişi haklarını en önemli değer olarak değerlendiren insancıl veya hümanist yaklaşımların aralarındaki çatışmaların devamlılığı meydana gelmektedir. Bu kapsamda gelişmeler sergileyen kişi hakları, 20. asırda devam ederken yanında insancıl hukuku da meydana getirerek, daha kuvvetli bir örgütlenmeyi ortaya çıkarmıştır (Aktaran: Çeçen, 2014: 809-810).

Erdoğan'a (1998: 11-12) göre, insan hakları, duruma göre anayasadan, kanundan veya sözleşmeden gelişebilir. Örneğin, kira sözleşmesi yapan tarafların bu sözleşmeden ortaya çıkan hakları vardır, fakir babanın durumu iyi olan oğlundan yasal nafaka talep etme hakkı vardır, kamu görevlisinin ücret ve tatil (anayasal/yasal) hakkı vardır. Bu spesifik hakların somut kapsamı, çoğu zaman, pozitif hukuk tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca bunlar, temelini meydana getiren yasal kurallar bağlamında, içinde bulunulan somut durum ve ilişkiden ayrı olarak, herkesin herkese karşı iddia edebileceği haklar özelliğinde değildirler.

İnsan hakları ile hukuk ilişkisini belgeleyen unsurlar içerisinde anayasa yer almaktadır. Örneğin 1982 Anayasası kişi hak ve hürriyetiyle toplum menfaatlerinin çatışması durumunda öncelik olarak toplum menfaatlerinin gözetildiğini farklı şekillerde ifade etmiştir. İnsan hakları karşısında toplumun yararı söz konusu olduğunda anayasanın giriş bölümüne göre, yapılan eylemlerin hiçbiri Türk milli çıkarlarına ters olamaz. Bunun yanı sıra kişisel özgürlükler ve haklar, Türk varlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölünmez bütünlüğün temeli, Türklüğün manevi değerleri ve tarihi bahis olduğunda hiçbir koruma talep edilemeyecektir. Benzer biçimde ikinci maddede; Türkiye Devleti'nin kişi hak ve hürriyetine karşı saygı duyduğunun, fakat bunun toplumsal huzuru, milli dayanışma ve adalet algısı bağlamında anlaşılması gerektiği konusuna dikkat çekmiştir. 12. madde kapsamında ise kişisel hak ve özgürlükler, bireyin topluma, ailesine ve diğer bireylere karşı sorumluluklarını da içermektedir (Şen, 2013: 37).

İnsan haklarının bölgesel seviyede korunması için birçok insan hakları sözleşmesi bölgesel bir seviyede koruma sisteminin gerekli olduğunu savunmaktadır. Özellikle Amerika, Afrika ve Avrupa kıtaları ya da bölgelerinde kabul edilen insan hakları sözleşmeleri de insan haklarının hukuki temelleri olduğunu ortaya koymaktadır (Söz konusu bölgelerde insan haklarını güvence altına alan ve hukuksal nitelik taşıyan sözleşmelere ilişkin bilgiler için bkz. Nalbant, 2013: 89).

4. İnsan Hakları ve Etik İlişkisi

İnsan hakları Türkiye’de ve dünyada genellikle insan hakları hukuku kapsamında ele alınmıştır. İnsan haklarının korunabilmesi, insan hakları ve hukuk gereğinin yanı sıra hukuk, insan haklarının yani insan değerinin ya da onurunun korunması anlamında yetersiz kalmaktadır. Bu kapsamda insan haklarının etik açısından doğru zemine yerleştirilmesi önemlidir. Bireylerin karşılıklı muamele görme ve muamele etme ilkeleri ile ilişkili olan insan haklarının her bir kişi için korunabilmesi etik temellendirmeyi doğru yapabilmekle olanaklıdır (Şahin, 2012: 22).

Toplumsal yaşamın belli bir sistem içerisinde kısmen uyumlu ve ahenkli bir şekilde akışı, yalnızca insan ilişkilerine ve tutumlarına yön veren, onlara çerçeve oluşturan ve sınırlar çizen toplumsal değerler, kurumlar ve normlar sayesinde mümkün olur. Toplumsal hayatın belli bir düzene sahip olmasında; hangi davranış ve tutumların doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü, haklı ya da haksız, adil olan ya da olmayanı tespit etmede birer ölçüt olarak işlev gören toplumsal değerler önemli bir rol oynamaktadır. Bu döngü kapsamında toplumsal değerler, toplum hayatında karşımıza din kuralları, örf ve adetler, ahlak kuralları, hukuk ve görgü kuralları şeklinde çıkmaktadır (Yüksel, 2015: 19).

Etik kodlar ve kodlaştırılmış yasal düzenlemeler, esas olarak geçmişte kalan olaylar ve problemler temelinde inşa edilen, hayatın dinamik ve değişken karakterinden giderek soyutlanan soyut kurallar ve genel ilkeler bütünü niteliğindedir. Toplumsal değişimin yoğunlaştığı, her gün yeni ve farklı olayların ve problemlerin kendini gösterdiği bir ortamda yasal ve etik kodlar, geçmiş düzenler ve geleceğe yön verir. Bir kere ortaya atıldıktan sonra, toplumsal hayat ilişkilerinin dışında ve üzerinde yer alan soyut ilkeler ve düzenlemelerle insan ilişkilerini ve tutumlarını çerçevelemek ve düzenlemek zorlaşır. Bireysel yaşama karşı hiyerarşik, bürokratik bir yapıya bürünmüş genel kuralların ve ilkelerin, bireylerin vicdanında içselleştirilmesi çoğunlukla mümkün değildir. Toplum yaşamında etnik kökenleri, dinsel inançları, statüleri ve rolleri, çıkarları, kimlik ve aidiyet duyguları, yaşam biçimleri, görüşleri açısından çeşitli niteliklere sahip bireylerin davranış ve tutumlarını, farklılıkları, karmaşıklıkları, çeşitlilikleri, çoğullukları dikkate almayan örnek kodlar ile etkili bir şekilde onları hazırlamak veya onlara yön vermek son derece zor bir durum olarak kendini göstermektedir (Yüksel, 2015: 24).

Etik kodların ana ilkeleri; tarafsızlık, açıklık, dürüstlük, eşitlik, objektiftir. Etik ilkelerin hayata geçirilmesi toplumsal refahın ve güvenin sağlanmasına hizmet eder. Bu ilkeler, korunması gereken değerlerdir (Biol, 2018:

13). Eryılmaz ve Biricikoğlu'na (2011: 35-36) göre, etik davranış ilkeleri etik kodlar hâline geldiğinde, buna ilişkin bir izleme ve kontrol mekanizması kurulduğunda, kurumlarda istihdamı düzenleyen mevzuatın resmî bir parçası hâline dönüşürler. Böylece etik, kişiler ve kurumlar açısından, sadece bireysel bir iç kontrol değil, aynı zamanda bir dış denetim işlevi de görürler. Etik konusunda her toplumda belirli bir tepki söz konusudur. Bu tepki, etiğe aykırı bir eylem ortaya çıktığında ayıplama, kınama, dışlama ya da en azından onaylamama biçiminde içsel bir tutum olarak kendini gösterir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bağlamında insan hakları kavramının gelişimi, içinde bulunduğumuz son yüzyıl kadar kısa bir geçmişe sahiptir. Buna karşılık insan hakları kavramının hızlı bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Bunun en temel göstergelerinin başında da insan haklarının yazılı bazı kural ve bildirimler ile resmîyet kazanması ve insanlar açısından yasal olarak da bağlayıcı kurallara haline gelmesi gösterilebilir. İnsan haklarına ilişkin kuralların ilk olarak yazılı hale geldiği doküman İnsan Hakları Beyannamesi olup, bu beyanname 1948 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz sonuçlarına paralel olarak ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde Beynamede yer alan maddeler birçok ülke tarafından bağlayıcı ve hukuki yaptırımı olan kurallara haline gelmiştir. Burada İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin etik ile yakından ilişkili olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ortaya çıkaran durumlardan birisi olan savaş olgusu etik açıdan ele alındığı zaman da insanlık adına olumsuz bir davranıştır. Her iki taraf için de birçok olumsuz sonucu beraberinde getiren savaşlar sonuçları itibarıyla ele alındığı zaman birçok etik dışı davranışı da içinde barındırmaktadır. Bunun en belirgin örneği olarak savaş sonunda masum insanların ölmeleri gösterilebilir. Nitekim masum insanların ölmesi hem insanların en temel haklarından birisi olan yaşama hakkının ihlali olarak değerlendirilmekte hem de masum bir insanın öldürülmesi etik açıdan olumsuz bir durum olarak nitelendirilmektedir. Bu kapsamda insan hakları kavramının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayan İnsan Hakları Beyannamesi etik ile yakından ilişkili bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan maddelerin büyük bir bölümü etik davranış biçimleri ile paralellik göstermektedir. Örneğin; Beynamede yer alan “Kimse işkence, aşağılayıcı ya da insanlık dışı işleme ya da cezaya maruz bırakılamaz” (Madde-5), “Hiçbir birey keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonamaz ve sürgün edilemez” (Madde-9), “Her birey hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan aynı insan haklarına sahiptir” (Madde-2), “Her birey yaşama, güvenlik ve özgürlük hakkına sahiptir” (Madde-3), “Kimse köle veya kul olarak tutulamaz”

(Madde-4) ve “Tüm insanlar eşit ve özgür dünyaya gelirler” (Madde-1) maddelerinin ihlal edilmesi aynı zamanda etik dışı davranış olarak nitelendirilmektedir. Bu kapsamda İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan maddelerin büyük bir bölümünün etik ilkelere bağlı olarak oluşturulduğu söylenebilir (Benedek, 2006:560-561).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bireye sadece insan olmasından kaynaklanan hakları tanımaktadır. Benzer şekilde etik kavramı da bireye sadece insan olduğu için değer veren ve insanca yaşamasını amaçlayan bir olgudur. Bu açılarından insan haklarının temelini doğal hukuktan almasıyla paralel veya daha önce, onun bu temelini etikten alması daha da anlamlıdır. Bu açıdan insan haklarının gerek bir hak olarak gerekse de bir beyanname olarak doğal hukuk ile birlikte etik temelli önceliklere sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Bu konudaki tartışmalar için bkz. Yeşilçayır, 2019: 139-148, 128).

4.1. İnsan Haklarının Etik ile İlişkisinde Merkezi Noktalar

4.1.1. Hak, Hukuk ve Saygı

İnsan hakları ve etik ile yakın bağlantı içinde bulunan önemli bir kavram “hak” kavramıdır. Hak kavramı kelime anlamı olarak insana verilen pay ya da adaletin sağladığı kazanç olarak nitelendirilmektedir. Bu yönüyle insanların sahip oldukları hakların birçoğu hukuki temellere dayandırılmakta ve kanunlar ile güvence altına alınmaktadır. Yasalarla korunan hakların ihlal edilmesi ise hem hukuki açıdan hem de insan hakları açısından ihlal olarak değerlendirilir. Etik açıdan ele alındığı zaman sahip olunan birçok hak, yazılı olmayan etik ilkeler ile korunmaktadır. Örneğin; seçme ve seçilme hakkı (Anayasa, Madde-67) bireyin sahip olduğu bir hak olmakla beraber, yasalarla da korunan bir hak iken, bireyin eş seçme hakkı yazılı olmayan ancak etik ilkeler gözetilerek korunan bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bireyin istemediği bir kişi ile zorla evlendirilmesi toplum nezdinde etik açıdan hoş karşılanmayan bir durumdur. Bu yönüyle hak kavramı insan hakları kapsamında yazılı kanunlar ile korunurken, etik ilkeler kapsamında da yazılı olmadan korunan bir yapıya sahiptir.

İnsan hakları ile etik arasındaki ilişkide önemli bir unsur da her ikisinin hukuki yaptırımlarla güvence altına alınmıyor olmasıdır. Bilindiği üzere İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi zaman içerisinde birçok ülkenin hukuk yapısı içinde yer bulmuş ve içeriğindeki yasaklar kanunlarla da yasaklanmıştır. Günümüzde insan hakları ihlali olan davranışlar aynı zamanda hukuki açıdan da ihlal sayılmaktadır. Etik ile insan haklarını ilgilendiren birçok davranış ya da durum da hukuki dayanağa sahiptir. Başka bir ifadeyle pek çok etik dışı davranış

ile insan haklarına aykırı davranışlar aynı zamanda hukuk kurallarına da aykırı davranışlar olarak değerlendirilmektedir. Örneğin; birey başka bir kişinin özel yaşamı ile ilgili bilgi ve belgeleri üçüncü şahıslara farklı yöntemler kullanarak bildiriyorsa bu davranış gerek etik kurallar gerekse de insan haklarına aykırıdır. Çünkü bu davranışla İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 12. maddesinde belirtilen “Herkesin mahremiyet ve aile yaşamı hakkı vardır” maddesi ihlal edilmektedir. Yine bu davranış özel hayatın gizliliği ihlali (Anayasa, Madde-20) olarak nitelendirildiği için hukuk kurallarına da aykırı olarak değerlendirilmektedir. Bu özellikleri ile yazılı olmayan etik ilkeler ve yazılı dayanağı bulunan insan hakları aynı zamanda hukuk temelinde ortak özelliklere sahip iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca günlük yaşamda karşılaşılan birçok hukuk dışı eylemin aynı zamanda etik ilkelere de aykırı olarak kabul edilmesi hukuk ve etik kavramları arasında anlamlı bir ilişki olduğunun en önemli göstergesidir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan “Herkes kanunlar önünde eşittir ve ayırım gözetilmeden kanun tarafından eşit korunmaya hakkı vardır” (Madde-7) ve “Herkesin insan haklarını ihlal eden faaliyetlere karşı bir yargı yolundan faydalanma hakkı vardır” (Madde-8) maddeleri, günümüzde çoğu ülkelerin kanunları ile güvence altına alınmıştır. Bilindiği gibi etik ilkeler sadece insan yaşamındaki davranış biçimlerini değil, aynı zamanda sosyal, kamusal ve kurumsal konularda da doğru olan davranış biçimleri ile de ilgilidir. Bu kapsamda İnsan Hakları Beyannamesinde de belirtilen hukuki hakların ihlal ya da gasp edilmesi kamusal açıdan etik ihlal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bununla beraber, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine göre insanların sahip oldukları temel hakların devredilmesi, yok sayılması ya da reddedilmesi söz konusu değildir. Bunun yanında insanlar, Beynamede bulunan haklara herhangi bir bedel ödemeksizin doğrudan sahip olmaktadırlar. Bu nedenle insanların sahip oldukları hakların herhangi bir gerekçe gösterilmeden ellerinden alınması söz konusu değildir. Burada diğer insanlara düşen temel görev başka insanların sahip oldukları haklara saygı duymaktır. Bu açıdan ele alındığında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile insanlara evrensel olarak saygı duyulması amaçlanmıştır. Etik açıdan ele alındığında da etik davranışların temelinde başkalarının haklarına herhangi bir çıkar ya da beklenti olmadan saygı duymak yatmaktadır. Bu yönüyle İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile evrensel etik ilkelerin insana saygı tabanında birleştikleri görülmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile insanların onurlu bir hayat yaşamaları için gerekli adımlar atılmış, toplumda bulunan diğer bireyler ve devletlerin insan onuruna uygun davranışlar sergilemeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Bu Beyanname, etikle paralellik arz etmektedir. Nitekim etik açıdan ele alındığı zaman da etik davranış kalıplarını benimsemiş olan insanlar onurlu bir yaşam sürme amacı ile hayatlarını sürdürmektedirler. Onurlu bir yaşam sürmenin bütün insanlar tarafından saygıya değer olması gerektiği, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile etiğin ilişkilenebileceği can alıcı bir nota olarak görülebilir.

4.1.2. Evrensellik ve Bütünsellik

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile etik ilkelerin ortak noktalarından biri de her ikisinin toplumlar tarafından büyük oranda kabul görmesidir. Bu yönüyle her ikisi insanlığı kapsayan önemli unsurlar olarak ifade edilebilir. Nitekim etik ilkelerin benimsendiği ülkelerde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin de daha kolay kabul gördüğü söylenebilir. Bunun temelinde de Beyannameye yer alan maddelerin etik ilkelerle olan yakın ilişkisi belirtilebilir.

Diğer yandan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan ilkelerin aslında etik davranış normlarından meydana geldiği de söylenebilir. Nitekim Beyanname incelendiği zaman orada yer alan maddelerin temelinde etik normların yer aldığı görülmektedir. Beyanname genel olarak insanların hangi davranışları sergilemelerinin doğru ya da yanlış olduğunu göstermektedir. Etiğin temelinde de insanlara hangi davranışların insanlık adına doğru ya da yanlış olduğu ele alınmaktadır. Bu yönüyle İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kişi eylemlerine birtakım ölçüt ve standartlar getirirken, söz konusu ölçüt ve standartları etik ilkeler dâhilinde getirmektedir denebilir. Dolayısıyla gerek İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gerekse de etik ilkeler insanlara neyin yapılması ya da yapılmaması gerektiğini bildirmektedirler. Bu açıdan her ikisi bir açıdan evrensellikte birleşmektedirler. Nitekim insan hakları evrensel bir yapıya sahip olup, tüm insanlar için aynı hakları bünyesinde barındırmaktadır. Etik ilkelerde toplumlar tarafından benimsenmiş ve genel olarak her toplumda benzerlik gösteren prensipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca insan hakları ilkeleri arasında yer alan “İnsan hakları bir bütündür, bölünmez ve birbirinden ayrılamaz” ilkesi de etik ilkeler için geçerlidir. Bu kapsamda insan haklarının birbiri ile yakından ilişkili olan ilkelerden meydana gelme durumu etik ilkeler ile benzerlik göstermektedir. Bu yönüyle insan hakları ve etik bütünsellik açısından da ortak bir özelliğe sahip olmaktadır.

4.1.3. Özgürlük ve İhlal

İnsan hakları ile etiğin ortak noktalarından biri kullandıkları kavramlardır. İnsan haklarında en başat kavram özgürlüktür. Bu kavramın etikte de en önemli kavramlardan olduğu bilinmektedir. Özgürlük kavramı en genel ifadeyle insanların

sergiledikleri davranışlar konusunda kısıtlanmamalarını ifade etmekte olup, insanların başkalarının hak ve özgürlüklerini ihlal etmemek koşuluyla sergiledikleri davranışlarda özgür olma haklarının olduğu temel bir ilkedir. İnsanların özgür olma hakları kanun ve yasalarla korunduğu gibi temel özgürlüklerin ihlali (Madde-1) aynı zamanda insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir. Etik açıdan ele alındığında bireyin özgürlüğünün kısıtlanması etik dışı bir davranış olarak nitelendirilmekle birlikte felsefi anlamda bir davranışın sorumluluk gerektirmesi için de özgürlük temel bir şarttır. Dolayısıyla özgürlük üzerinden insan hakları ile etik arasında güçlü bir ilişki olduğu gibi, özgürlüğün engellenmesine dönük ihlaller ile en genel manada insan hakları ihlalleri de hak ve iradenin kısıtlanması olması hasebiyle insan hakları açısından da etik açıdan da kabul edilemezdir.

İnsan hakları geniş ölçüde hukuk kuralları sayesinde korunmaktadır. Ancak yazılı hukuk kuralları günlük yaşamın her noktasında koruyuculuğunu sağlamakta yetersiz kalabilmektedir. Bu noktada insan haklarının her alanda korunması ve her türlü ihlalden uzak tutulabilmesi için etik önemli bir görev ifa eder. Bu açıdan insan haklarının etiğin yaptırım gücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Bunun sağlanabilmesi için de öncelikli olarak insan haklarını ilgilendiren bir konuda insanların etik davranış biçimlerini ve etik ilkeleri iyi benimsemiş olmaları önem arz eder. Bu noktada İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan maddelere, gerek diğer insanların gerekse de devletlerin uyması için etik ilkeleri de benimsemeleri gereklidir. Söz gelimi, Beynamede yer alan “insanlara işkence edilemez” (Madde-5) maddesini kimi ülkeler menfaatleri için bazen göz ardı edebilmekte ve bundan dolayı da devlete veya kişilere yönelik suçlara karışan insanları hukuki olmayan yöntemlerle konuşturmaya çalışabilmektedir. Söz konusu durum ülke menfaatleri açısından faydalı bir durum olarak görülse de insan haklarına aykırı bir davranıştır. Bu noktada devletler insan hakları ihlaline neden olan davranışları sergilemeden önce etik ilkeleri de göz önünde bulundurarak hareket etmeli ve işkenceden uzak durmalıdır. Dolayısıyla İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin yazılı olarak kabul edilmesi insan hakları açısından yeterli olmayıp, uygulamada mutlaka etik ilkelere de bağlı kalınması gerekmektedir. Böylece Beyanname etik ilkelerin de yardımı ile daha anlamlı ve işlevsel bir hale gelmektedir.

İnsan hakları ile etik kavramının benzer yönlerinin olduğu, meslek yaşamındaki davranışlarda da açıkça görülmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda insanların meslek yaşamlarında uymaları gerektiği birçok kural bulunduğu, yazılı kuralları yönetmelik, yönerge, kanun ya da tüzükler ile

belirlendiği, buna karşılık meslek yaşamında uyulması gereken ve yazılı olmayan birçok davranışın etik ilkeler dâhilinde belirlendiği belirtilmiştir. Söz konusu etik ilkeler meslek etiği kapsamında değerlendirilmekte olup, meslek etiğine aykırı birçok davranış aynı zamanda insan hakları ihlali kapsamında değerlendirilmektedir. Örneğin iş yerinde üstlerin astlara mobbing (psikolojik taciz) uygulamaları etik dışı bir durumdur. Ancak mobbing aynı zamanda insan hakları ihlaline de girmektedir. Çünkü bireyin fiziksel ya da psikolojik açıdan şiddet görmesi ya da tacize uğraması açıkça insan hakları ihlalidir (Madde-5). Fiziksel ya da psikolojik açıdan işkence, uluslararası hukukta ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de insan hakları ihlali olarak değerlendirilmiştir.

Meslek yaşamında gerçekleştirilen daha farklı etik dışı davranışlar da insan hakları ihlali kapsamında ele alınabilir. Örneğin; öğretmenin meslek yaşamlarında öğrencilere yeterince verimli olmamaları ve dersleri verimli bir biçimde işlememeleri insan hakları ihlalidir. Çünkü öğretmenin sergilediği bu davranışla öğrencilerin eğitim hakkı ihlal edilmiş olur ki eğitim hakkı da insan hakları kapsamında değerlendirilmektedir (Madde-26). Benzer şekilde öğretmenlerin ırk, mezhep ya da dini özellikleri nedeniyle öğrenciler arasında ayrımcılık yapmaları da etik dışı bir davranış olmanın yanında, insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir. Zira söz konusu davranış İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin ilk maddesinde yer alan “Tüm insanlar eşit ve özgür dünyaya gelirler” (Madde-1) ilkesine aykırı bir davranıştır. Bu kapsamda meslek yaşamında yer alan birçok etik dışı davranışın aynı zamanda insan hakları ihlali olması meslek yaşamında etik ile insan hakları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla insanların meslek yaşamları dışında gündelik hayatta gerçekleştirdikleri birçok davranış da hem etik dışı davranış hem de insan hakları ihlali olarak ele alınmaktadır. Söz konusu davranışların başında hırsızlık, haksız kazanç sağlama, görevi kapsamında haklarını kötüye kullanma, iftira atma, toplumsal düzeni bozma, ırk ve mezhep ayrımcılığı yapma gibi davranışlar gelmektedir. Gündelik yaşamda sıklıkla karşılaşılan söz konusu etik dışı davranışların aynı zamanda insan haklarını ihlal eden davranışlar olarak değerlendirildiği göz önünde bulundurulduğu zaman, günlük yaşamda etik ile insan haklarının birbiri ile iç içe olan kavramlar olduğu söylenebilir.

4.1.4. Eşitlik ve Ayrımcılık

Eşitlik ve ayrımcılık kavramları da insan hakları ile etiğin ortaklaştığı noktalardan biridir. Bilindiği gibi insanların din, dil, ırk ve mezhep ayrımı olmadan eşit ve adil bir biçimde yaşama, yargılanma ve düşünce özgürlükleri bulunmaktadır.

Etik de insanların adil ve eşit bir biçimde yaşamalarını hedeflemekte ve mezkûr kavramları temel tartışma noktaları olarak belirlemektedir. Hukuki açıdan eşitlik ilkesine aykırı kabul edilen birçok davranışın aynı zamanda etik olarak da yanlış kabul edilmesi etik ve eşitlik kavramları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görüşünü desteklemektedir.

Şurası unutulmamalıdır ki İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de tıpkı etik gibi insanların sadece insan olmalarından kaynaklanan temel hak ve özgürlüklerini koruma temelinde birleşmektedir. Gerek İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gerekse de etik, insanların değerini korumayı amaçlamakta, bu kapsamda “insana verilen değer” temelinde birleşmektedir. Bir insana siyasi görüşü, dini tercihi ya da etnik kökeni nedeniyle değer verilmemesi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine aykırı bir davranış (Madde-2) olmanın yanında insana değeri şart koşan etik ilke ve kurallara da aykırı bir davranış olarak değerlendirilmektedir.

4.1.5. Toplumsal Düzen ve Ahlak

Etik ve hukuk ilişkisini ortaya koyan diğer bir durum ise her iki kavramın da toplumsal düzeni sağlama amacına sahip olmasıdır. Etik ve hukuk, toplumsal düzeni sağlama konusunda önemli bir yere sahip iken, hukuki kurallar toplumsal düzeni sağlayan yazılı kurallar, etik ilkeler ise toplumsal düzeni sağlayan yazılı olmayan kurallar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda bazı etik ilkeler yazılı olarak da toplumsal düzeni sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Özellikle meslek etiği bünyesinde yer alan öğretmenlik meslek etiği, mühendislik etiği, tıp etiği vb. gibi alanlarda son yıllarda etik ilkelerin yazılı hale gelmeye başladığını göstermektedir. Bunun yanında etik ilkelerin uluslararası karar ve anlaşmalara girmesi, tavsiye kararları ve şartlarda yer alması, yönetmelik, genelge ve kanun hükmündeki kararnamelerde yer almaya başlaması da etik ile hukuk arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Toplumsal rol ve sorumluluklar açısından ele alındığı zaman etik dışı davranışların büyük bir bölümünün insan haklarını ihlal eden davranışlar olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Örneğin; okul yönetiminden sorumlu olan okul müdürlerinin okul yönetiminde aktif rol alma konusundaki zafiyetleri, herhangi bir işyerinde çalışan bireylerin patronları işyerinde olmadığı zamanlarda işlerine gereken özeni göstermemeleri, devletin maddi durumu iyi olmayan öğrencileri destekleyici önlemler almaması gibi etik dışı davranışlar aynı zamanda insan hakları ihlali olarak da ele alınmaktadır. Çünkü söz konusu davranışlarda kişi ya da kurumların kendilerine verilen yetkiler kapsamında sorumluluklarını yerine

getirmemeleri söz konusudur ki bu tür davranışlar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 29. maddesinde yer alan “Herkesin topluma karşı sorumlulukları vardır” ibaresine aykırı davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Etik kodları insan hakları ile yakından ilişkili kılan diğer bir durum etik kodların insan haklarına aykırı davranışları önleme noktasında önemli bir etkiye sahip olmasıdır. İnsanlar etik dışı davranışları genellikle toplum içinde dışlama, ayıplama, kınama ya da onaylamama eğilimindedirler. Bu kapsamda insan haklarına ve etik kurallara aykırı bir davranış sergileyecek kişi ya da kurumlar ayıplama, dışlanma ya da onaylanmama gibi korkular ile söz konusu davranışı yapmaktan vazgeçebilmektedir.

İnsan hakları ile etiğin ortak yönlere sahip olduğunu gösteren diğer bir olgu ise her ikisinin de ahlak temelinde şekillenmiş olmalarıdır. Literatürde gerek etik gerekse de insan haklarının şekillenmesinde geçmiş dönemlerde dini yapının önemli bir role sahip olduğu bilinmekle beraber, günümüzde de din ve ahlak anlayışının etik davranışlar ve insan hakları üzerinde önemli bir belirleyici unsur olduğu görülmektedir. Bunun en önemi göstergesi ise gerek etik dışı gerekse de insan haklarına aykırı bir davranışın aynı zamanda ahlak dışı bir davranış olarak nitelendirilmesidir. Örneğin; bir kişinin öldürülmesi, gerek etik gerekse de insan hakları kapsamında kabul edilemeyen bir davranıştır. Çünkü İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 3. maddesinde de belirtildiği gibi her birey yaşama, güvenlik ve özgürlük hakkına sahiptir. Söz konusu davranış aynı zamanda dini ve ahlaki ilkeler kapsamında da onaylanmadığı için, etik ve insan haklarının ahlak temelinde ortak noktaları olduğu açıkça görülmektedir.

Sonuç

Etik, ahlak, hak, hukuk ve insan hakları kavramlarının birbirleriyle benzer yönleri olduğu gibi bazı ayrışma noktalarının da bulunduğu görülmüş oldu. Benzerlik ve ayrışma yönlerinin; yaptırımcılık, kural koyuculuk, eleştirelilik, insan kaynaklılık, doğruluk, genellik, bütünsellik, toplumsallık, öncelik ve sonralık gibi kavramların çeşitli düzeyleriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Bu açıdan etiğin mi, hak ve hukukun mu daha önce veya sonra, daha genel veya özel, daha kuralcı veya eleştirel olması gibi açılardan birbirleriyle ortaklaştığı ya da ayrıştığı çeşitli derecelere ortaya konabilir.

Bu çalışmanın temel konusu çerçevesinden bakılacak olursa insan hakları ile etik arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu açıktır. Zira insan haklarını ortaya çıkaran ve insan haklarının temelini oluşturan öğelerin başında etik gelmektedir. İnsan hakları yazılı kurallar ve kanunlar bütününe yanında etik temellere dayanmaktadır. İnsanların sergiledikleri etik dışı davranışlar ile insan haklarına

aykırı birçok eylem, aynı zamanda ahlak ve hukuk kurallarına da aykırı görülmektedir. Bu noktada insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için insanların etik davranışlar konusunda bilinçlendirilmeleri gerektiği söylenebilir. Etik ile insan hakları arasındaki ilişkiyi oluşturan öğeler arasında etik kodların da önemli bir yeri bulunmaktadır. Çünkü etik kodlar eşitlik, tarafsızlık, dürüstlük, açıklık ve objektiflikten meydana gelmektedir. Söz konusu kodlar, insan haklarının korunması noktasında da önemli bir yere sahiptir. Nitekim etik kodlar dâhilinde etik davranışlar sergileyen bir insan ya da kurum, aynı zamanda insan haklarına da uygun bir davranış sergilemiş olmaktadır.

İnsan hakları ile etik arasındaki ilişki birtakım merkezi noktalar üzerinden izah edilebilir: Bu merkezi noktalar 1. Hak, Hukuk ve Saygı, 2. Evrensel ve Bütünsellik, 3. Özgürlük ve İhlal, 4. Eşitlik ve Ayrımcılık, 5. Toplumsal Düzen ve Ahlak şeklinde özetlenebilir. Bu merkezi noktalar, insan haklarını ve etiği ortak paydada birleştirmektedir. Nitekim bu merkezi noktalar dahilinde davranışlar sergileyen bir insan veya kurum aynı zamanda etiğe ve insan haklarına da uygun davranmış olacaktır. Diğer taraftan bu merkezi noktaları ihlal edici davranışlar sergileyen bir insan ya da kurum ise hem etik dışı davranışlar hem de insan haklarını ihlal eden davranışlar sergilemiş olmaktadır. Sonuç olarak, insan hakları kapsamına giren birçok davranışın etik ile anlamlı bir ilişki içinde olduğunu, insan haklarının temelinde etik normların yer aldığını, etik ve insan hakları kavramlarının birbiri ile iç içe olduğunu ve insan hakları kavramının etik ilkeler yardımı ile daha anlamlı ve işlevsel bir hale geldiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Aktaş, K. (2014). Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 22-32.
- Alkan, G. İ. (2018). Etik Teoriler Işığında Bağımsız Denetim ve Bist’de Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 129-149.
- Arıcan M. K. (2016). Ahlak, Etik ve Ahlak Felsefesi. “İslam’da Ahlak ve Etik İçinde Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri”. *Ulisabülten*. (Ed.). İsmail Erkam SULA
- Arıcıoğlu, A.,& Tutan, A. (2008). “Etik Etkisini Geliştirme Modeli ve Bir Uygulama”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30, 47-76.
- Aydın, İ. (2018). *Eğitim ve Öğretimde Etik*. Ankara: Pegem yayıncılık, 1-210.
- Benedek, W. (2006). *İnsan Haklarını Anlamak İnsan Hakları Eğitimi El Kitabı İçinde*. Çev. B. Kılıcı, M. Viyana: Novographic Druck G.M.B.H.

- Biol, E. (2018). Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü Öğrencilerinin Mesleki Etik Kurallarına Bakışı. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 12-26.
- Bozkurt, Ö. (2014). Meslek Etik(ler)i İle İlgili Bazı Tespitler ve Değerlendirmeler. *Toplum Bilimleri*, 8(15), 249-262.
- Boztosun, D., Aksoylu, S., Baraz, E. H., ve Altınışik, F. (2018). Muhasebe ve Finans Eğitimi Alan Öğrencilerin Meslek Mensuplarının Mesleki Etik İlkelerine Uyma Düzeyine Yönelik Algıları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 1-14.
- Brander, P.,Gomes, R., Keen, E., Lemineur, M.L., Oliveira, B., Ondrácková, J., Surian, A. Ve Suslova, O. (2008). *Pusula: Gençlerle İnsan Hakları Eğitimi Kılavuzu*. Çev. Yeşiladalı, B. Çayır, K., Türkan, M. B., Esen, Y. (Ed.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Buyruk-Akbaba, N. B. (2018). Muhasebede Etik, Mesleki Değerler, Etik ve Tutum, IES 4 Kapsamında İnceleme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 762-778.
- Büken, N. Ö., ve Büken, E. (2002). Nedir Şu Tıp Etiği Dedikleri?. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 11(1), 17-20.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Cevizci, A. (2014). *Etik-Ahlâk Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çeçen, A. (2000). *İnsan Hakları*. Ankara: Savaş Yayınları, s. 1-5.
- Çelebi, N. (2003). Ahlâk, Etik ve Toplum. *Bilge Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri Dergisi*, 39, 1-13.
- Çelik, E. (2008). Dilin Etik Yapılanması ve Ahlaki İşlevi. *Belleten*, 1-19.
- Çiftçioğlu, C. (2019). *İnsan Haklarının Etik İle İlişkisi*. Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.Mardin.
- Çotuksöken, B. (2012). *İnsan Hakları ve Felsefe*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Daştan, A. (2009). Etik Eğitiminin Muhasebe Eğitimindeki Yeri ve Önemi: Türkiye Değerlendirmesi. *Marmara University Journal of the Faculty of Economic & Administrative Sciences*, 26(1), 281-311.
- Dünya Sağlık Örgütü, (2002). *Sağlık ve İnsan Hakları Üzerine 25 Soru 25 Cevap*. WHO.
- Eğri, T. ve Sunar, L. (2010). Türkiye’de İş Ahlakı Çalışmaları: Mevcut Durum ve Yönelimler. *İş Ahlakı Dergisi*, 3(5), 41-67.
- Erdem, A. R. (2012). Bilim İnsanı Yetiştirmede Etik Eğitimi. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 25-32.
- Erdemir, E. (2014). Etik ve Ahlak Arasında İnsan Kaynakları Yönetimi. *Turkish Journal of Business Ethics*,5(10), 5-16.

- Erdoğan, M. (1998). İnsan Haklarına Kavramsal Bir Yaklaşım. *Liberal Düşünce*, 3(12), 7-16.
- Ergun-Özler, D., Şahin, M. D., ve Atalay, C. G. (2010). Teorik Bir Çerçeve de Whistleblowing-Etik Anlayışı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 169-194.
- Eryazıcıoğlu, E. ve Cengiz, H. (2018). An Evaluation Model For A Human Rights-Based Cultural Heritage System//İnsan Hakları Odaklı Bir Kültürel Miras Sistemi İçin Değerlendirme Modeli. *Megaron*, 13(4), 636-650.
- Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H. (2011). Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7), 19-45.
- Eskicioğlu, O. (1996). *Hukuk ve İnsan Hakları*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Gıda Mühendisleri Odası (2015). Gemi Mühendisliği Davranış Kuralları Üzerine. 1-17.
- Gök, S. (2008). İş Etiği ile İş Ahlakı Arasındaki İlişki ve Çalışma Yaşamında İş Etiğini Etkileyen Faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-19.
- Gökpınar, M. (2015). Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 120, 11-72.
- Gül, H. (2006). Etik Dışı Davranışlar ve Uysallaştırılması: Devlet Hastanelerinde Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 10(9), 65-79.
- Gül, H. ve Gökçe, H. (2008). Örgütsel Etik ve Bileşenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 13(1), 377-389.
- Gür, E. (2018). Muhasebe Meslek Etiği. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 413-449.
- Gürbüz, A. (2004). *Hukuk ve Meşruluk*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Güriz, A. (1996). *Hukuk Başlangıcı (Beşinci Basım)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güriz, A. (2005). *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürkaynak, N., ve İren, A.A. (2016). Modernizm Öncesi ve Sonrası Batı Toplumlarında İnsan Haklarının Kavramsallaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(23), 1-29.
- İlgaz, S., ve Bilgili, T. (2006). Eğitim ve Öğretimde Etik. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 1-12.
- İşıқтаç, Y. (2000). Hukuk, Etik İlişkisinde Yeni Gelişmeler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 13(2), 3-14.
- İşgüden, B., ve Çabuk, A. (2006). Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-28.
- Kadioğlu, S. (2007). Etik Etik Dedikleri. III. Koloproktoloji- Stomatoloji Sempozyum Özet Kitabı, 12-14 Nisan. Adana. Adana Ostomi Derneği, Türk

- Tabipler Birliği, Çukurova Üniversitesi, Cleveland Clinic katkı yaym. s: 86-88
- Kara, U. (2013a). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*. Eskişehir: Açık öğretim Fakültesi Yayını. (3 Baskı). Eskişehir.
- Kara, U. (2013b). *İnsan Hakları Felsefi Temelleri İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri İçinde*. Eskişehir. Açık öğretim Fakültesi Yayını.
- Kara, U. (2013c). *Uluslararası Düzeyde İnsan Haklarının I: Birleşmiş Milletler Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunması İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri (3. Baskı)*. Eskişehir. Açık öğretim Fakültesi Yayını.
- Kara, U., Şen, İ.G., ve Nalbant, A. (2013). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri (3 Baskı)*. Eskişehir. Açık öğretim Fakültesi Yayını.
- Karakoç, Y. (2012). Hukuk - Etik İlişkisi. *Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – V Sempozyumu*, 13-17 Eylül 2010 İstanbul, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, S. 24, İstanbul. İstanbul Barosu Yayınları. 91-95.
- Kepenekçi-Karaman, Y. (1999). İnsan Hakları Eğitiminde Okul ve Sınıf Havasının Rolü. *Kuram ve Uygulama Eğitim Yönetimi*, 19(19), 353-361.
- Kılavuz, R. (2003). *Kamu Yönetiminde Etik ve Bir Sorun Alanı Olarak Yozlaşma*, Ankara. Seçkin Yayıncılık.
- Koçyiğit, M., ve Karadağ, E. (2017). Öğretmenlik Mesleği Etik İlkeler Envanterinin Geliştirilmesi. *İş Ahlakı Dergisi*, 10(2), 247-273.
- Konan, B. (2011). İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(4), 253-287.
- Kuçuradi, İ. (2007). *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*. Ankara. Meteksan Yayınları.
- Mahmutoğlu, A. (2009). Etik ve Ahlâk; Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler. *Türk İdare Dergisi*, 225-249.
- Marşap, B., Elitaş, B. L., Yanık, Z., ve Altınay, A. T. (2018). Denetime Ahlak Felsefesi Penceresinden Bir Bakış, Etik Değerler Ve Faydacılık Çatışması Üzerine Bir İnceleme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 897-910.
- Maşalı, M. (2004). İnsan Hakları Belgelerine Yönelik Çağdaş Yaklaşımlar. *Bilimname*, 5, 105-105.
- MEB, (2011). Adalet. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. 1-40.
- Mızrak, D. ve Temiz, Ö. (2009). Hukuk ve Politika-Türkiye’de Yaşanan Olağanüstü Dönemlerin Edebiyat Eserleri Işığında İncelenmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 67(2), 77-97.
- Nalbant, A. (2013). *Uluslararası Düzeyde İnsan Haklarının Korunması II: İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Bölgesel Sistemler: Amerika, Afrika,*

- Avrupa'daki İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Denetim Mekanizmaları İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri İçinde (3 Baskı)*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Özel, K. C. (2018). Etik ve Etik-Hukuk Arasındaki İlişki. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 9(33), 685-708.
- Özen, S. (2015). Ahlak, Ahlak Teorisi ve Bilimi, Bilim ve İş Ahlakı. *İş Ahlakı Dergisi*, 8(1), 109-149.
- Özlem, D. (2004). *Etik*. İstanbul. İnkılap Yayınları.
- Özlem, D. (2010). *Etik-Ahlâk Felsefesi*, İstanbul. Say Yayınları.
- Pieper, A. (2012). *Etiğe Giriş*. İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- Sancar, M. (2000). *Devlet Akli, Kıskaçında Hukuk Devleti (İkinci Basım)*. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Sarı, C. (2014). *Yargı Etiği ve Türkiye'de Yargının Etik Yapılanması*. Ankara. Bilge Yayınevi.
- Sezgin, Z.S. (2016). İslam, Ahlak ve Etik. *ULİSA Bülten*, 5-10.
- Şahin, S. (2012). *İnsan Haklarının Etik Temelleri ve Uluslar Arası Düzenlemeler Çerçevesinde Yetişkinlere Yönelik İnsan Hakları Eğitimi Programı Geliştirme*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Türkiye.
- Şen, İ.G. (2013). *Türkiye'de İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri: 1982 Anayasasının Öngördüğü Temel Hak ve Özgürlükler Rejimi İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri İçinde (3 Baskı)*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- T.C. Adalet Bakanlığı, (2011). *Adalet Bakanlığı Personeli Görevde Yükselme Eğitimi Ders Notları*. Ankara. İnsan Hakları.
- Türk Dil Kurumu. (2019). www.tdk.gov.tr Erişim tarihi: 10.04.2019.
- Timacheff, N.S. (1939). *Introduction A la Sociologie Juridique, Version française d'après le Manuscrit Anglais*. Paris. Editions A Pedone.
- Topakkaya, A. (2010). *Hukuk ve Adalet*. Ankara. Yetkin Yayıncılık.
- Trevino, L. ve Nelson, K. (2007). *Managing Business Ethics - Straight Talk About How to Do It Right*, 4th Edition, USA. Wiley&Sons.
- Tuncay, A.C. (2015). *Hukuksal Etik (Legal Ethics) Ders Notları, Genişletilmiş (2.Baskı)*. İstanbul. Beta Yayıncılık.
- Turhan, A. (2013). İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcı İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 357-378.
- Ülman, Y. I. (2010). Etik, Biyoetik, Hukuk: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-4.

- Vatandaş, S. (2017). Felsefenin Kadim Bir Konusu Olarak Ahlâk ve Ahlaki Eylemin Amacı Olarak “Mutluluk”. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 1-9.
- Yaran, C. S. (2016). *Ahlâk ve Etik*. İstanbul. Rağbet Yayınları.
- Yarcan, Ş. (2007). Profesyonel Turist Rehberliğinde Mesleki Etik Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Anatolia, Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 33-44.
- Yeşilçayır, C. (2018). İnsan Haklarının Aydınlatılmasında Felsefi Bilginin Önemi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (31), 239- 261.
- Yeşilçayır, C. (2019). *İnsan Hakları Felsefesi*. İstanbul. Çizgi Kitabevi.
- Yıldırım, G., ve Kadioğlu, S. (2007). Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları. *CÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 29(2), 7-12.
- Yılmaz, A. (2019). Siyasal Gerçekçilik, Ahlak ve Yozlaşma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 280-289.
- Yüksel, M. (2015). Etik kodlar, Ahlâk ve Hukuk. *Hacettepe Law Review*, 5(1), 9-26.
- Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir İnsan Hakları Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. *Journal of Society & Social Work*, 27(1), 1-19.